

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ

Лопатинська І. С.

**Соціально-психологічна адаптація курсантів першого курсу у
вищому навчальному закладі зі специфічними умовами
навчання**

Науково-практичні рекомендації

Кривий Ріг
2017

УДК 159.923.3
ББК 88.53
Л -14

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького юридичного інституту
МВС України
(протокол № 8 від «31» березня 2017 року)

Соціально-психологічна адаптація курсантів першого курсу у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання [науково-практичні рекомендації] / укладач І. С. Лопатинська. – Житомир: Вид.О.О. Євенок, 2017. – 68 с.

Рецензенти:

Г.О. Литвинова – начальник відділу психологічного забезпечення управління кадрового забезпечення Департаменту патрульної поліції Національної поліції України, кандидат психологічних наук.

М. М. Мельничук – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Полтавського педагогічного національного університету імені В. Г. Короленка.

О. М. Кендиш – старший психолог сектору кадрового забезпечення Криворізького відділу поліції ГУ НП в Дніпропетровській області, підполковник поліції.

Науково-практичні рекомендації містять поради викладачам загального і спеціального призначення для курсантів-першокурсників, які навчаються в Донецькому юридичному інституті МВС України, а також матеріали пізнавального характеру (тренінги), завдання та вправи. Науково-практичні рекомендації розраховані для курсантів-першокурсників вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, для батьків і близьких родичів абітурієнтів.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Сутність соціально-психологічної адаптації у ВНЗ із специфічними умовами навчання.....	5
1.1. Особливості соціальної та психологічної адаптації першокурсників ВНЗ.....	9
1.2. Умови ефективності соціально-психологічної адаптації курсантів.....	13
2. Методика вивчення стану соціально-психологічної адаптації курсантів у ВНЗ.....	15
3. Психологічні особливості юнацького віку	17
3.1. Складності у спілкуванні з юнаками та дівчатами.....	20
3.2. Педагоги, психологи та громадські діячі про сімейне виховання.....	23
4. Орієнтовний план соціальної та виховної роботи ВНЗ із специфічними умовами навчання.....	25
Список використаних джерел	37
Додатки.....	39
Словник психолого-педагогічних термінів.....	65

ПЕРЕДМОВА

Науково-практичні рекомендації укладено для викладачів вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання. У запропонованому науково-практичному виданні розкрито сутність та особливості соціально-психологічної адаптації, наведено шляхи, способи організації та умови ефективності соціально-психологічної адаптації курсантів до навчання у ВНЗ зі специфічними умовами навчання.

Основна мета науково-практичних рекомендацій – надання всебічної допомоги викладачам та керівникам вищих навчальних закладів у вирішенні труднощів, що виникають під час соціально-психологічної адаптації курсантів першого року навчання.

Рекомендації містять анкети та психологічні опитувальники для курсантів-першокурсників, що дають можливість вивчити стан соціально-психологічної адаптації, словник психолого-педагогічних термінів, тренінги (вправи та ситуації), що спрямовані на покращення умов адаптації у ВНЗ із специфічними умовами навчання.

Науково-практичне видання може бути використано викладачами вищих навчальних закладів під час розробки навчальних програм, посібників і рекомендацій, на курсах перепідготовки та підвищення кваліфікацій викладачів, а також для роботи із самовдосконалення.

Організація успішної соціально-психологічної адаптації курсантів першого курсу не можлива лише за допомогою звернення до запропонованих нами науково-практичних рекомендацій та потребує ознайомлення з іншим додатковим матеріалом для розробки власних завдань та підходів.

1. Сутність соціально-психологічної адаптації курсантів у ВНЗ із специфічними умовами навчання

Одним із важливих напрямків реформування кримінально-виконавчої системи є науково обґрунтована діяльність по добору, підготовці та вихованню фахівців для Національної поліції. Європейські правила поліції орієнтують на те, щоб працівники Національної поліції впроваджували у життя високі людські стандарти, підвищували професійну кваліфікацію, відповідально ставилися до своїх обов'язків.

Національна поліція України потребує таких спеціалістів, у яких шляхом цілеспрямованого, багаторічного навчання й виховання у вищій школі буде сформований особливий фаховий менталітет, фахові якості особистості, що дозволяють ефективно вирішувати головне завдання системи МВС – «...забезпечення особистої безпеки громадян, захист їх прав і свобод, законних інтересів; захист власності від злочинних посягань; запобігання правопорушенням та їх припинення, вжиття заходів до усунення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень; охорона громадського порядку і забезпечення громадської безпеки; запобігання та припинення насильства в сім'ї, дитячої безпритульності та правопорушень серед дітей; виявлення і розкриття злочинів...».

Резервом підвищення ефективності підготовки персоналу для Національної поліції України є оптимізація адаптації курсантів до навчально-службової діяльності у вищому закладі освіти (ВЗО) МВС. Від успішності соціально-психологічної адаптації залежить якість знань, умінь і навичок, стійкість професійної спрямованості особистості майбутнього фахівця Національної поліції.

На проблему врахування адаптаційних процесів у діяльності правоохоронних органів звертають увагу психологи (В. Г. Андросюк, В. Л. Васильєв, В. Г. Деев, М. І. Єнікєєв, В. С. Медведєв, О. П. Северов, Ю. М. Шиделко, В. М. Поздняков, О. М. Столяренко, С. І. Яковенко та ін.), педагоги (О. В. Беца, Г. І. Васильєв, В. М. Синьов, М. П. Стурова та ін.), юристи (М. В. Костицький, В. Г. Лихолоб, О. Є. Маноха, Г. О. Радов, Г. Ф. Хохряков та ін.), медики (О. М. Морозов, О. В. Шаповалов та ін.), які спеціалізуються у правоохоронній сфері.

Соціально-психологічна адаптація курсанта у вищому навчальному закладі являє собою складний, динамічний, багаторівневий процес перебудови його спонукально-мотиваційної сфери, комплексу набутих навичок, умінь та звичок, розгалуження та поглиблення орієнтаційної основи діяльності відповідно до нових завдань, цілей, перспектив та умов їхньої реалізації. Сукупність психологічних новоутворень в особистості, які з'являються в процесі цієї перебудови, дозволяє майбутньому працівнику

стати професіоналом. Швидкість і продуктивність адаптації курсанта до навчальної, службової та громадської діяльності у ВНЗ може зростати або зменшуватися в залежності від характеру впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників. Створення необхідних умов у процесі навчання та виховання молодих курсантів з урахуванням цього впливу дозволить суттєво скоротити час адаптації, підвищити продуктивність їхньої діяльності та ефективність навчально-виховного процесу на молодших курсах.

У сучасній психологічній науці явищу соціально-психологічної адаптації (СПА) приділяється належна увага, про що свідчить значна кількість наукових публікацій та праць з цієї проблематики таких вчених: Баклицька О. П., Безносіков В. М., Зотова О. І., Клімов Е. А., Колизаєва Н. П., Ларіонова Л. І., Серeda Т. В., Царгородцев Т. І., Шавердян Г. М., Щербаков Н. М. та ін.

Сутність механізму соціально-психологічної адаптації полягає в соціально спрямованій активності курсанта по засвоєнню рольових, нормативних вимог, цінностей, умов середовища ВНЗ; оволодінні сталими формами предметної професійної діяльності; досягненні певного входження в окремі форми організаційної взаємодії; узгодженні соціальних інтересів, колективних, групових та особистісних цілей. Соціально-психологічна адаптація першокурсника в контактному середовищі ВНЗ може розглядатись як процес пристосувальної взаємодії особистості та середовища, який забезпечує врівноважене та стабільне оволодіння курсантом професійних знань, умінь та навичок.

Адаптація першокурсника у вищому навчальному закладі є важливим складовим елементом у системі навчальної діяльності, тим більш у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання. Процес адаптації надзвичайно динамічний, і його успіх багато в чому залежить від цілого ряду об'єктивних і суб'єктивних умов.

Прискорення процесів адаптації першокурсників до нового способу життя і діяльності, дослідження психологічних особливостей психічних станів, що виникають у навчальній діяльності на початковому етапі навчання, а також виявлення психолого-педагогічних умов оптимізації даного процесу – надзвичайно важливі завдання. Від того, як довго триває за часом і за яких причин відбувається процес соціально-психологічної адаптації, залежать поточні й майбутні успіхи курсантів, процес їхнього професійного становлення. Успішна соціально-психологічна адаптація є інструментом у вирішенні такої проблеми, як формування у курсанта необхідного рівня готовності до навчальної діяльності; чим більше віддача сил, енергії та інтелекту курсанта, тим швидше і легше проходить адаптація.

На процес соціально-психологічної адаптації до нового навчального середовища впливають особистісні та ситуативні чинники. До першої групи особистісних чинників належать:

– **чинники, що відображають рівень підготовки до навчальної та не навчальної діяльності** (відповідність об'єму і рівня знань, умінь і навичок

студента до потреб освітнього процесу; професійна направленість студента (потреби, цінності, соціальні установки); соціальна активність студента);

– **чинники, що характеризують розвиток індивідуальних здібностей до адаптації** (рівень соціальної зрілості, індивідуально-особистісні особливості розвитку психічних процесів, рівень мотиваційно-рефлексивного пізнання особистості, його суб'єктивний досвід).

До другої групи ситуативних чинників належать:

– **чинники, що вказують педагогічний вплив на процес адаптації** (теоретична і методична підготовка викладачів навчального закладу; особистісно-орієнтований підхід до студентів, незалежно від показників успішності; діалогізація спілкування в навчальному середовищі; забезпечення педагогічної підтримки зі сторони викладачів вузу, кураторів, усього педагогічного колективу; проектування і застосування адаптаційних ситуацій у навчально-виховний процес);

– **чинники, що пов'язані з умовами навчання і проживання:** (організація самого навчально-виховного процесу (розклад, початок і закінчення занять, послідовність предметів); задоволеність міжособистісними відносинами у студентській групі, рівноправність студентів відповідно до їхнього формального соціального статусу: «студент – студент», «студент – викладач», «студент – адміністрація», «студент – соціальне оточення») [8].

До особистісних чинників, що негативно впливають на процес адаптації, відносять:

- конформізм (погодження);
- невпевненість у собі (часто супроводжує загальну низьку самооцінку), а також занадто сильну впевненість (самовпевненість);
- емоційну пригніченість і стійке домінування негативних емоцій;
- домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до успіху;
- високу тривожність як особистісну рису;
- сильні механізми особистісного захисту та ряд інших.

До ситуативних чинників, що негативно впливають на адаптацію людини, відносять наступні:

- ліміт часу;
- стан стресу, стан підвищеної тривожності;
- бажання швидко знайти рішення;
- занадто сильна або дуже слабка мотивація;
- невпевненість у власних силах, викликана попередніми невдачами;
- підвищена самооцінка.

Під час роботи над систематизацією етапів процесу соціальної адаптації було виявлено, що більшість учених виділяють три основних етапи процесу адаптації:

1. Підготовчий, на якому виникає рівновага між середовищем і особистістю, зовнішнє пристосування, або «орієнтовно-пристосована» взаємодія (І. Дубін) або псевдоадаптація (Н. Дерманова);

2. Основний – визнання цінностей і норм ситуації, етап «ціннісної і рольової орієнтації» (А. Бодальов);

3. Кінцевий – етап «продуктивної взаємодії» (Н. Мельникова), «трансформації» (Н. Дерманова), на якому досягається новий рівень адаптації [22].

Виходячи із проведених досліджень, була вивчена модель соціальної адаптації, яка розроблена Ю. Акименко, адже процес соціальної адаптації студентів включає проходження чотирьох основних стадій:

Перша стадія – субкультурна адаптація, яка передбачає входження вчорашнього абітурієнта в особливий світ студентської субкультури, усвідомлення свого нового соціального статусу, засвоєння світоглядних, поведінкових, комунікативних, мовних стереотипів, властивих студентам як особливій соціально-демографічній групі.

Друга стадія – академічна адаптація, яка відображає процес пристосування до особливостей навчально-виховного процесу у вузі. А формування нового стилю наукового мислення, переоцінка системи цінностей, орієнтація на академічні норми в оцінці знань, розробка самостійного стилю в отриманні і генеруванні знань.

Третя стадія – соціально-громадська адаптація, для якої характерне гармонічне входження студента у світ суспільно-політичного і зрілого громадського життя. Це час формування політичних орієнтацій, одержання права голосу, залучення до участі в діяльності суспільно-політичних, партійних формувань. У цей період студентами усвідомлюються провідні політичні поняття, виробляються навички й уміння конкретних суспільно-політичних дій, формується почуття відповідальності, громадська позиція.

Четверта стадія – особистісна адаптація, період, протягом якого виникає завершення процесу сприймання самого себе як цілої дорослої особистості; час, коли студент самоідентифікує себе з особою соціальної групи студентства. Для цієї стадії характерне формування нової самооцінки і адекватного рівня прихильності в суспільно-політичній сфері.

Соціально-психологічна адаптація студентів у вузівському середовищі включає наступне:

- професійно-фахову адаптацію, що зумовлює пристосування до змісту, умов та самостійної організації навчальної діяльності, формування навичок і спрямувань у навчальній та науковій роботі;
- соціально-психологічну адаптацію як таку, що зумовлює активне чи пасивне пристосування особистості до оточення, побудову стосунків і взаємин у студентських групах, формування стилю особистісної поведінки;
- соціально-фахову адаптацію як прийняття суспільних вимог до майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, адаптація і здатність до неї – це передумова майбутньої адекватної діяльності, необхідна умова її успіху без відчуття дискомфорту, напруженості та внутрішнього конфлікту особистості з професійним та соціальним оточенням.

Одним із важливих аспектів загального адаптаційного процесу є психічна адаптація, яка включає оптимальну взаємодію особистості і середовища, забезпечує адекватність поведінки особистості до вимог соціального оточення. Н. Березін виокремлює в єдиному адаптаційному процесі три аспекти психічної адаптації, які тісно пов'язані сферами їхньої реалізації:

- психічна – це процес взаємодії особистості із середовищем, при якому особистість повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значимих ланцюгів;
- соціально-психологічна – процес набуття людьми визначеного соціально-психологічного статусу, оволодіння тими чи іншими соціально-психологічними рольовими функціями;
- біологічна – пристосування організму до стійких і змінних умов середовища (температури, атмосферного тиску, вологості та інших фізичних умов і впливів).

У наступному параграфі детально розглянемо особливості соціальної та психологічної адаптації першокурсників.

1.1. Особливості соціальної та психологічної адаптації першокурсників у ВНЗ

Підлітковий вік є одним із критичних етапів онтогенезу, у ході якого можливо як найбільш ефективно формування, так і найбільш імовірна втрата здоров'я. Інтенсифікація навчальних навантажень, особливо в умовах нових форм і методів навчання, екологічне неблагополуччя, соціально-економічна нестабільність – усе це висуває підвищені вимоги до адаптаційних механізмів, певна напруга яких пов'язана з морфологічною, функціональною і вегетативною нестабільністю організму підлітка. У зв'язку з цим, у підлітків під впливом різних несприятливих чинників легко виникають порушення адаптації, що може стати пусковим механізмом різних патологічних процесів.

Фізіологічні особливості підліткового періоду є передумовою для різноманітних психічних і психосоціальних перебудов. Цей вік не випадково називають «важким»: становлення характеру, перехід від опікуваного дорослими дитинства до самостійності, нова ситуація дорослості, зміщення орієнтації спілкування з дорослими на орієнтацію спілкування з ведучою референтною групою – однолітками, орієнтація на практичну і суспільно-значиму діяльність (схожу на діяльність дорослих) – усе це оголює і загострює слабкі сторони особистості, робить її особливо вразливою і піддатливою несприятливим впливам середовища.

Крім того, бурхливі гормональні зміни цього періоду пов'язані з виявленням прихованих до цього генетично обумовлених задатків. Тому психологічний зміст підліткового віку привертає до ризику виникнення психічної дезадаптації. Численні фізіолого-гігієнічні дослідження підтверджують факти зниження резистентності, підвищення частоти захворювань, перенапруження адаптаційних механізмів у значної частини підлітків. Важливий і той факт, що саме по собі успішне трудове і професійне самовизначення підвищує адаптивність організму, є джерелом життєвої активності та позитивних тенденцій у подальшому розвитку особистості та вдосконаленні здоров'я. Студентське життя починається з першого курсу. І тому успішна, ефективна, оптимальна адаптація першокурсників до життя і навчання у вузі – запорука подальшого розвитку кожного студента як людини, громадянина, майбутнього фахівця. Цим визначається і дослідницький, і практичний інтерес до вивчення різноманітних і суперечливих проблем адаптації курсантів-першокурсників.

Між характером оцінки адаптації до курсантського життя і соціальним самопочуттям курсанта існує тісний взаємозв'язок: чим важче і довше проходив процес адаптації, тим нижче соціальне самопочуття курсантів. Соціальне самопочуття курсанта-першокурсника тісно взаємопов'язане з його загальною задоволеністю своїм курсантським життям. Уже зазначений вище синдром «радості надходження» накладає відбиток і на цю радість.

Важливо не обмежуватися загальною сприятливою картиною досить гарного соціального самопочуття курсантів-першокурсників та їхньою задоволеністю курсантським життям, а більш конкретно розглянути ступінь їхньої задоволеності різними сторонами цього життя: навчальним процесом (набір і зміст навчальних дисциплін; організація навчального процесу, якість викладання, особисті результати першої сесії); соціально-психологічними взаєминами (в групі, з викладачами); умовами для навчальних занять (забезпеченість навчально-методичною літературою, технічна оснащеність аудиторій), побутовими умовами (у вузі, гуртожитку, умови харчування), умовами для повноцінного дозвілля, занять спортом, художньою творчістю.

Відмінною рисою вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання від інших вищих навчальних закладів є самостійна діяльність курсантів. Як показує практика, найбільші труднощі в ході самостійної підготовки відчувають саме курсанти молодших курсів. Для даного періоду навчання необхідно збільшити кількість тестів і способів оцінювання. Чому виникають складнощі з соціально-психологічною адаптацією? У школі, навіть у старших класах, учня постійно контролюють кілька вчителів, щотижня, а то й кілька разів на тиждень проводяться тести, контрольні роботи тощо, не кажучи вже про усні опитування, реферати та інше. Міжсесійний контроль являє собою лише складову оцінювання, і було б неправильно зводити все оцінювання тільки до нього. Проте труднощі, з якими стикається будь-який курсант, мають пряме відношення до навчального процесу і полягають у наступному:

- якість сприйняття і обробки отриманої інформації;
- особистісна адаптація до умов ВНЗ зі специфічними умовами навчання;
- розкриття свого творчого потенціалу.

Постійно змінюється дійсність, нестабільність моральних орієнтацій у суспільстві, нестійкість сімейних взаємин, невиправдані очікування, часто зруйновані уявлення про людське щастя, а іноді й ілюзорні уявлення про своє майбутнє – все це формує цілий комплекс психологічних проблем у особистості курсанта, що розвивається.

Соціальна адаптація – процес активного пристосування людини до нового середовища за допомогою різних соціальних засобів. Розрізняють активну і пасивну соціальні адаптації. Показником успішної соціальної адаптації є високий соціальний статус індивіда в даному середовищі, а також його задоволеність цим середовищем в цілому. Показником неуспішної соціальної адаптації є переміщення індивіда в інше соціальне середовище або поведінка, що відхиляється. Соціальна адаптація, як пристосування людини до умов соціального середовища, передбачає наступне: адекватне сприйняття навколишньої дійсності і самої себе; адекватну систему взаємин і спілкування з оточуючими; здатність до праці, навчання, до організації дозвілля та відпочинку; здатність до самообслуговування і самоорганізації, до взаємного обслуговування в колективі; мінливість (адаптивність) поведінки відповідно до рольових очікувань інших.

Зазвичай необхідність соціалізації виникає у зв'язку з кардинальною зміною діяльності людини та її соціального оточення.

Дуже часто ми стикаємося з невмінням вибудувати міжособистісні взаємини «курсант – курсант», «викладач – курсант», що призводить до нетерпимості, агресивності або до аутоагресивності, аж до формування психосоматичних розладів, що можна простежити, спостерігаючи кількість пропусків занять через хворобу самого різного виду.

Часто курсант не може адекватно сприймати навчальну ситуацію та вимоги викладачів, через це знижується ефективність навчання, з'являється незадоволеність собою, своїм успіхом, формується тип невдахи, страждальця, жертви. А збільшення кількості часу, що приділяється курсантам формальному навчанню, змушує звужувати сферу інтересів, що, у свою чергу, веде до того, що в подальшому молодий фахівець може виявитися у вузькому професійному «коридорі».

Емоційна незрілість, інфантильність, невпевненість у своїх можливостях, нерозкритий творчий потенціал при несприятливих життєвих поворотах можуть призвести до нервово-психічних розладів курсанта. Крім того, в умовах ВНЗ зі специфічними умовами навчання, ми стикаємося з проблемою соціальної адаптації курсантів. Молоді люди, що приїхали вчитися з іншої місцевості, виявляються відірваними від батьків, від звичного укладу сім'ї, від звичного для них середовища.

Психологічний комфорт, психічне здоров'я – фундамент розвитку особистості. Упевненість – це емоційне і когнітивне прийняття своїх

можливостей в системі міжособистісних взаємин. Самооцінка – можливість оцінювати свої навички та вміння в системі соціального функціонування. Основними завданнями такої роботи є: попередження і дозвіл міжособистісних внутрішньо-групових проблем, підвищення самооцінки, зниження рівня тривожності курсантів, стимулювання творчого потенціалу курсанта, поліпшення психологічної грамотності курсантів першого курсу, профілактика девіантної поведінки, пов'язаної з труднощами соціально-психологічної адаптації.

В умовах соціально-економічних і політичних змін, що відбуваються в суспільстві, особливо важко доводиться молоді через нестійкість її соціального стану, несталий світогляд, рухливості системи цінностей. Як відомо, пусковим механізмом процесу адаптації курсантів є зміна навколишнього середовища.

Процес адаптації має місце тоді, коли звичну поведінку необхідно перебудувати та подолати труднощі, пов'язані саме з новизною умов існування. З труднощами перебування у новому середовищі стикається колишній абітурієнт після вступу до ВНЗ зі специфічними умовами навчання. Тому процес адаптації курсантів до навчання у вузі можна розглядати як складне явище, що має безліч аспектів і пов'язане з перебудовою стереотипів поведінки, а часто і особистості. Інколи процес адаптації завершується непередбачено, про що свідчить відсів курсантів в перші семестри навчання, часто за цим явищем стоїть недостатня соціально-психологічна гнучкість адаптаційних процесів курсантів.

У зв'язку з вище викладеним, виникає необхідність створення спеціальних умов, спрямованих на особистісну і соціальну адаптацію курсантів-першокурсників і профілактику дезадаптації, корекцію взаємин у системі «курсант – ВНЗ – колектив»; розвиток креативності курсанта. Для цього необхідно надавати індивідуальну допомогу курсантам у вирішенні побутових та особистісних проблем, проводити групову роботу, спрямовану на введення молодої людини у нову соціально-психологічну роль.

1.2. Умови ефективності соціально-психологічної адаптації першокурсника ВНЗ

Процес адаптації – це результат взаємодії індивіда і навколишнього середовища, який призводить до оптимального пристосування до життя і діяльності. Адаптація компенсує недостатність стереотипів у нових умовах. Через неї забезпечується прискорення ефективного функціонування особистості у нових незвичних обставинах. Якщо процес адаптації не настає, виникає ряд труднощів у спілкуванні, в опануванні предмета діяльності, аж до порушення її регулювання. Процес адаптації пов'язаний зі зміною соціальної ситуації розвитку студента. Адаптація – це зміна самого себе (настанов, рис характеру, стереотипів поведінки тощо) відповідно до нових

вимог діяльності соціальних умов і нового оточення. Це входження в нову соціальну позицію і нову систему взаємин.

Наприклад, щоб успішно працювати самостійно, як того вимагає вища школа, потрібно мати високий рівень інтелектуального розвитку, інтелектуальні вміння та навички опрацювання літератури. Якщо цей рівень недостатній, компенсація відбувається підвищенням мотивації, посиленням працездатності та наполегливості.

Період соціально-психологічної адаптації студента-першокурсника пов'язаний з перебудовою раніше сформованих стереотипів. Ця перебудова породжує в більшості випадків труднощі в навчанні та в спілкуванні, а саме низьку успішність порівняно зі школою. Спостереження за поведінкою студентів-першокурсників можна аналізувати по-різному, залежно від індивідуальних, психологічних особливостей, рівня комунікабельності, підготовки до навчання у вищій школі.

Насамперед труднощі адаптаційного періоду полягають у наступному: 1) розлучення зі шкільними друзями; 2) невизначеність мотивації вибору професії та недостатня психологічна готовність до опанування нею; 3) несформованість системи саморегуляції та самоконтролю за своєю діяльністю і поведінкою; 4) відсутність повсякденного контролю з боку батьків і викладачів; 5) відсутність навичок самостійно працювати з джерелами інформації, конспектувати літературу; 6) пошук оптимального режиму праці і відпочинку та налагодження побуту тощо.

Перераховані труднощі можуть породжувати своєрідний негативний ефект, так би мовити, «дидактичний бар'єр» між викладачами та студентами. Для того, щоб цей бар'єр був подоланий у процесі навчання, викладачам необхідно створити сприятливі умови для ефективної соціально-психологічної адаптації кожного студента-першокурсника.

Характерним для деструктивного стану студента в період адаптації є:

- неспроможність переживати самотність;
 - занижена самоповага і самооцінка;
 - невпевненість у спілкуванні, сором'язливість, очікування осуду з боку оточуючих;
 - недовіра до людей;
 - труднощі у виборі друзів;
 - пасивність і невизначеність, що знижує власну ініціативність в навчанні і в спілкуванні;
 - нереалістичні очікування, орієнтація на підвищені вимоги до себе.
- Загальним для всіх перших курсів є те, що студенти місяць чи два після початку навчання є дуже згуртованими, вони багато часу проводять один з одним, у цей час майже немає ізгоїв у колективі.

Процес соціально-психологічної адаптації є певною послідовністю психологічних реакцій на об'єктивну ситуацію, які виявляються в поведінці, спрямованій на розв'язання специфічного завдання [3, с. 93]. Надзвичайно складним завданням є визначення умов успішності соціальної адаптації,

оскільки адаптованість виявляється не лише в об'єктивно діагностованій ситуації рівноваги, суб'єктивному відчутті задоволеності соціальною ситуацією, а й передбачає відсутність негативних емоційно-поведінково-особистісних наслідків у майбутньому та особистісний розвиток.

Вивчаючи дослідження (Ж. Піаже, Е. Аронсона, К. Левіна, Л. Росса, Р. Нісбетта, Р. Лазаруса, С. Гобфола), які ґрунтувалися на розумінні поведінки як функції особистості й ситуації, на підставі аналізу індивідуальних особливостей стратегій адаптації до зміни ситуації визнавали важливість соціального контексту як потужного стимулятора або засобу обмеження поведінки, ми взяли за основу напрацювання вчених для виокремлення умов ефективності соціально-психологічної адаптації.

До першої групи умов ми віднесли умови, що відображають особливості організації соціальної взаємодії у навчально-виховному процесі ВНЗ зі специфічними умовами навчання. Соціально-психологічний аспект адаптації першокурсника забезпечує адекватну побудову мікросоціальної взаємодії, у тому числі професійного досягнення соціально значущих цілей. Цей аспект є сполучною ланкою між адаптацією індивіда і популяції, здатний виступати в якості регулювання рівня адаптаційної напруги. Соціально-психологічна адаптація розглядається як процес організації соціальної взаємодії, що сприяє найбільш повній реалізації особистісного потенціалу. Особистісний потенціал являє собою сукупність особистісного ресурсу і рівня розвитку самопізнання, що забезпечують процес саморегуляції та самореалізації у змінених умовах існування.

До другої групи умов віднесемо умови, що відбивають специфіку соціального контексту стратегії соціально-психологічної адаптації. Важливими особистісними чинниками соціальної адаптації є інтелект (особливо соціальний), еґо-ідентичність, самоефективність, самоактуалізація та відчуття когеренції. Ці індивідуально-психологічні властивості визначають потенційну адаптивність людини як здатність незалежно від об'єктивної важкості ситуації та суб'єктивного оцінювання її значущості мобілізувати власні ресурси, адекватно моделювати оптимальні поведінкові стратегії і гнучко реагувати на можливі зміни ситуації.

До третьої групи умов належать умови, що пов'язані з суб'єктивною інтерпретацією. Необхідно розглядати поведінку не крізь призму особистісних рис, а шляхом аналізу когнітивної компетентності, стратегій опрацювання інформації, цілей, суб'єктивних очікувань та поведінкових стратегій, сформованих у процесі соціального учіння. Принцип суб'єктивної інтерпретації стверджує важливість індивідуального досвіду, когнітивних стратегій для інтерпретації значущості ситуації та необхідних зусиль і способів адаптації.

Водночас умови ефективності адаптації залежать від кількості можливих варіантів адаптивних стратегій, навичок їхнього застосування, креативності в процесі зіставлення доцільності тих чи інших поведінкових програм, гнучкості в разі потреби змін. Адаптивність як індивідуальна

властивість і характеристика є тією буферною зоною, що сприятиме успішності соціальної адаптації, самореалізації та саморозвитку.

Отже, своєчасна оцінка цілого комплексу індивідуальних особливостей курсанта і надання відповідних рекомендацій відіграють важливу роль у системі освіти. Між особистісними особливостями і особливостями адаптації існує певний зв'язок. Деякі аспекти цього зв'язку, а також зміни актуального психічного стану в процесі адаптації можуть оцінюватися за допомогою психодіагностичних методик: оцінки рівня тривожності, успішності в діяльності, нервово-емоційної напруженості та ін.

Вимоги до психічної адаптації можна поставити в залежність від тенденції до виникнення або посилення стресу в професійних ситуаціях. Чинниками цього можуть бути:

- недостатність інформації, необхідної для прийняття рішень, її суперечливість;
- кількісне чи якісне перевантаження, суперечливі чи невизначені вимоги, невідповідність діяльності, що виконується, рівню домагань;
- критичні обставини і ризик прийняття рішень.

Високі вимоги до адаптивних механізмів ведуть до порушення регуляторних функцій (при невідповідності вимог і можливостей, що зумовлює конфлікт, викликаний необхідністю вибору між двома адаптаційними стратегіями: збереження психічного і фізіологічного гомеостазу за рахунок відмови від досягнення значущих результатів або досягнення значущих результатів ціною наростання психічної напруженості і психофізіологічних зрушень). У разі такого конфлікту порушується адекватність адаптаційного процесу, і зростає виразність психічного стресу.

2. Методика вивчення стану соціально-психологічної адаптації курсантів у ВНЗ

Порушення механізмів адаптації тісно пов'язане з формуванням емоційного (психічного) стресу. При цьому слід підкреслити адаптаційне значення тривоги, яка являє собою один з найбільш особистих і облігатних механізмів психічного стресу. Зростання тривоги призводить до мобілізації адаптаційних механізмів, проте її висока інтенсивність лежить в основі адаптаційних порушень.

Ситуація новизни є певною мірою тривожною. Підліток переживає емоційний дискомфорт, перш за все, через невизначеність уявлень про вимоги викладачів, про особливості та умови навчання, про цінності й норми поведінки у колективі групи. Цей стан можна назвати станом внутрішньої напруги, настороженості, що утруднює прийняття як інтелектуальних, так і особистісних рішень. Таке психологічне напруження, будучи досить тривалим, може призвести до вузівської дезадаптації, коли курсант недисциплінований, неуважний, безвідповідальний, відстає у навчанні,

швидко стомлюється і просто не хоче навчатися у ВНЗ. Систематично ослаблені підлітки є найбільш схильними до дезадаптації. І, звичайно, неможливо говорити про адекватне сприйняття підлітком навколишньої дійсності через призму власної тривожності, про адекватну систему відносин і спілкування з поки що мало знайомими однокурсниками і викладачами. (Додаток. Методика вивчення стану тривожності).

Соціально-психологічна адаптація курсантів полягає в засвоєнні системи офіційних та неофіційних взаємин, формуванні активної життєвої позиції щодо навчальних закладів, первинних колективів та майбутньої професії. Формування товарищескості та позитивної корпоративності курсантів спостерігається вже наприкінці першого півріччя навчання і є досить надійним індикатором громадської адаптованості.

Таким чином, встановлено, що в розвитку адаптації курсантів у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання спостерігається три послідовних рівня:

- 1) часткової адаптованості;
- 2) достатньої адаптованості;
- 3) повної адаптованості.

Сутність часткової адаптації курсантів до окремих видів діяльності і відповідних взаємин полягає в перебудові роботи функціональних систем організму і особистості, спонукально-мотиваційної сфери, поглибленні орієнтовної діяльності відповідно до нових завдань, майбутнього службового статусу, перспектив і умов їхньої реалізації. Базовими чинниками, які визначають цей рівень адаптації, є ціннісно-мотиваційна орієнтація, авторитетність та адаптивний досвід курсанта.

Особлива увага повинна приділятися курсантам з недостатньо розвиненим рівнем професійної спрямованості або з її частковою переорієнтацією. З метою оптимізації їхньої адаптації доцільним є підвищення самооцінки, встановлення довірчих відносин із ними, посилювати вимогливість у разі необхідності. Цьому сприяє також максимально повне інформування щодо конкретних завдань навчальної діяльності. Підвищенню авторитету першокурсника сприяє орієнтація на діловий та конструктивно-рефлексивний стиль співпраці з викладачами, прояв організаційних здібностей та професійна компетентність.

Необхідно відзначити, що адаптивний досвід, отриманий курсантами в період первинної адаптації у ВНЗ, при вступі до вишу виявляється в індивідуальному стилі спілкування та відповідній стратегії адаптивної поведінки. Позитивний досвід (курсанти з високою конструктивною рефлексивністю) сприяє адаптації, на відміну від курсантів з низькою конструктивною рефлексивністю.

Таким чином, основними напрямками оптимізації соціально-психологічної адаптації першокурсників при безпосередньому вступі до ВНЗ зі специфічними умовами навчання є:

- відповідний розвиток у курсантів професійної спрямованості;

- корекція мотиваційної орієнтації на досягнення успіху;
- оптимізація взаєморозуміння у взаєминах з викладачами;
- прогнозування адаптації курсантів з органами управління, вплив на її перебіг відповідно прогнозу;
- формування у курсантів психологічної установки на самовиховання, розвиток управлінської діяльності, використання методики монотренінгу для розвитку рефлексивності в спілкуванні з однокурсниками та викладачами.

Для забезпечення умов ефективного вивчення стану соціально-психологічної адаптації курсантів першого курсу вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання, необхідно використовувати (застосовувати) методики, методології та технології створення сприятливих умов для соціально-психологічної адаптації. При цьому важливим є перехід від предметно-орієнтованої до проектно-творчої системи методичного вивчення, яке повинно перетворитися на технологічний процес із гарантованим результатом для кожного курсанта ВНЗ.

Методики вивчення стану соціально-психологічної адаптації курсантів першого курсу здійснюється через систему різних видів діяльності (навчальну, виховну, психолого-педагогічну, науково-дослідницьку). Різноманітність видів діяльності забезпечує цілісність системи вивчення стану соціально-психологічної адаптації курсантів.

З метою вивчення соціально-психологічної адаптації курсантів першого курсу необхідно проводити анкетування та тестування.
(ДОДАТОК)

3. Психологічні особливості юнацького віку

У юнацькому віці спостерігається бурхливий розвиток усіх пізнавальних процесів. Процес запам'ятовування поступово зводиться до мислення, до встановлення логічних відносин всередині матеріалу, що запам'ятовується. Розвиток механічної пам'яті (за умови відсутності її спеціального тренування) сповільнюється. Юнаки і дівчата прагнуть мислити логічно, займатися теоретичними роздумами та самоаналізом, відносно вільно розмірковують на моральні, релігійні, політичні та інші теми. Їм легко дається здатність робити загальні висновки на основі особистих посилок і, навпаки, переходити до власних умовиводів на основі загальних посилок. Бурхливий розвиток і становлення абстрактно-логічного мислення призводить до того, що в юнацькому віці починає домінувати потреба оперувати абстрактними категоріями, які в цьому віці легко засвоюються.

Одночасно спостерігається інтелектуалізація всіх інших пізнавальних процесів. Даний феномен у юнаків виступає більш рельєфно і характеризується їхнім прагненням до мудрування, «філософським» міркуванням на теми добра і зла, перебудови суспільства на тлі вираженої

юнацької іронії, яка є засобом перевірки, противагою безоглядному прийняттю соціальних норм, правил і знань.

Юнаки починають захоплюватися читанням фантастичної і філософської літератури, при цьому їхнє сприйняття прочитаного носить надмірно емоційний характер, а висловлювані автором ідеї часто сприймаються з недостатньою часткою критики. Юнаки нерідко починають виявляти цікавість до аутогенного тренування, гіпнозу, а також дії наркотичних речовин. Саме з цієї причини осіб даного віку слід розглядати як найбільш чутливих до різного роду негативних впливів з боку представників релігійних сект, а також носіїв психоделічної культури (наприклад, осіб, які вживають наркотичні речовини).

Розвиток письмового та монологічного мовлення вчить юнаків і дівчат формулювати думки, відображати за допомогою розповіді свої думки і почуття, свою «картину світу». Саме в цьому віці вони найчастіше починають писати вірші, вести особистий щоденник. Бурхливе зростання свідомості і самосвідомості призводить до розширення сфери усвідомлюваного та поглиблення знань про себе, людей і навколишній світ. Зростання самосвідомості визначає збільшення вимог осіб юнацького віку до оточуючих людей і до самих себе, посилення ступеня їхньої критичності й самокритичності, підвищення вимог до морального вигляду й моральних якостей свого мікрооточення. Останнє особливо характерне для дівчат. Під час спілкування і у юнаків, і у дівчат формуються комунікативні здібності – вміння вступати в комунікативний контакт з незнайомими людьми, вирішувати поставлені задачі. У процесі трудової діяльності свій розвиток отримує професійно-особистісне спілкування, тобто йде активне становлення тих практичних умінь і навичок, які в майбутньому можуть знадобитися для вдосконалення професійних здібностей.

У ході самовизначення, спроб розібратися в навколишньому світі й у самому собі особами юнацького віку здійснюється пошук сенсу життя взагалі і свого життя зокрема. У результаті у них формуються не тільки переконання і погляди, а й світогляд – система переконань, що виражає ставлення людини до світу і його головні ціннісні орієнтації. Високий рівень самосвідомості спонукає юнаків та дівчат систематизувати й узагальнювати свої знання про себе, що, у свою чергу, призводить до самовизначення через самовиховання.

Останнє приходить через ряд психологічних перешкод, властивих даному віковому періоду, а саме:

1) прагнення проявляти вольові зусилля в самовихованні і в той же час не завжди позитивне ставлення до конкретних прийомів самовиховання, які рекомендують дорослі;

2) чуйність, сприйнятливність до моральної оцінки своєї особистості з боку колективу і прагнення показати байдужість до цієї оцінки, діяти по-своєму;

3) прагнення до ідеалу і принциповість у великих громадських справах і безпринципність у малому, незначному;

4) бажання формувати стійкість, витримку, самовладання і в той же час прояв ними дитячої безпосередності, імпульсивності в поведінці, мові, тенденції до перебільшення особистого горя, незначної неприємності.

У групових колективах юнацького віку зазвичай відбувається боротьба за авторитет. Поряд з розвитком товариських відносин юнацький вік характеризується напруженим пошуком дружби як виборчої, міцної і глибокої емоційної прихильності [4].

Також ми вважаємо своїм обов'язком звернути Вашу увагу, шановні батьки, на тенденції розвитку сучасної вузівської молоді, тобто рівень, ступінь їхніх взаємин між собою, ставлення до самого процесу отримання освіти тощо.

На нашу думку, представлена нижче інформація дозволить Вам зрозуміти дії Ваших дітей, охарактеризувати їхню суть та вийти з проблематичної ситуації.

Нинішня генерація вузівських курсантів – **покоління Next** – принесла з собою в аудиторію цілий ряд особистісних і соціальних особливостей, які часом ставлять у глухий кут працівників освіти. Будучи продуктом абсолютно іншої соціальної реальності, ніж покоління, представлені викладацьким складом, ця генерація проявляє споживацьке ставлення до освіти, яке вкрай погано поєднується з традиційною схемою викладання у вищій школі.

Характерні риси **покоління Next**:

- споживацьке ставлення до життя (студенти наполягають на негайному задоволенні своїх бажань, шукають найбільш вигідних угод);
- орієнтація на розваги (на думку сучасної молоді, навчання повинно бути захоплюючим, легким і приносити задоволення);
- право споживача (вони висувають вимоги на те, щоб самим визначати форму і зміст отриманих знань, немов знання – це товар, який повинен бути доставлений бажаним чином);
- невіра в традиційні цінності (сьогоднішня молодь готова проявляти терпимість до чого завгодно, тільки не до тих, хто зводить в абсолют власну модель світу);
- нестриманість бажань (їх основний принцип: якщо у Вас виникла потреба, її слід негайно задовольнити, і середовище має надавати для цього всі необхідні умови);
- життєва короткозорість (у багатьох представників сучасного покоління вкрай низько розвинені навички критичного мислення, вони пасують перед труднощами і не вміють надовго планувати свої дії);
- висока самооцінка (нинішні студенти впевнені у своїй унікальності, в тому, що вони уособлюють надії країни і сподівання своїх батьків);
- скептицизм (студенти ставлять під сумнів істинність викладених їм відомостей та надають набагато більше значення особистому досвіду);

- інтелектуальна байдужість (для багатьох метою є зовсім не придбання знань – уваги удостоюються лише ті предмети, що мають безпосереднє відношення до майбутніх заробітків);
- батьки (одне з істотних відмінностей сучасного покоління від попереднього) – більш активна роль батьків у його житті, батьки як ніколи раніше опікують своїх дорослих дітей);
- досвідченість у техніці (сучасні молоді люди, з пелюшок оточені електронікою, прекрасно орієнтуються в нових технологіях і нетерпимо ставляться до технічної некомпетентності інших).

3.1. Складності у спілкуванні з юнаками та дівчатами

Труднощі комунікативного характеру проявляються в юності особливо різко і накладають відбиток на подальший розвиток особистості. Таким чином, центральними особистісними новоутвореннями в юнацькому віці є: формування світогляду; самостійність суджень; підвищені вимоги до морального вигляду людини; формування самооцінки; прагнення до самовиховання.

Юність – важлива пора становлення особистості. Все пильніше вдивляються молоді люди у світ, більш напружено стає їхня внутрішня робота у пошуках самовизначення. Для деяких дорослих юнаки – загадка: чому вони часто невідкриті з нами? Чому зустрічають у багнети зауваження та поради? У таких випадках легко схиляються до існуючої думки: вони тепер самі у всьому розберуться, вони не потребують допомоги. Спілкування юнаків та дівчат з дорослими – безумовно, складний процес, і він значно складніше, ніж ми собі уявляємо. Розглянемо його розповсюджені закономірності.

- ❖ Широко поширена думка про те, що юнаки та дівчата не потребують і уникають дорослих, прагнуть приховати від них своє життя і свої проблеми та переживання. Подібні уявлення мають під собою цілком об'єктивні фактичні підстави. Усі знають, наскільки різними бувають погляди дорослих і підлітків з тих чи інших питань, наскільки часті конфлікти між ними за різних причин, як важко підліткам домогтися від дорослих визнання своєї дорослості, як дорослі схильні не помічати дорослішання дітей, опікають та контролюють їхню поведінку.
- ❖ Проблема взаємин з дітьми поширена навіть у найбільш благополучних сім'ях. Це пов'язано з психологічними особливостями віку. Труднощі збільшуються і через те, що батьки нерідко не розуміють, що з дорослими дітьми спілкування необхідно будувати по-іншому.
- ❖ У сучасній сім'ї відбувається досить болючий злам звичних позицій. Батько, як правило, перестає бути економічною головою сім'ї: сучасний побут позбавив його більшості чоловічих обов'язків і висунув на перший план матір.

- ❖ Авторитет батьківської влади сьогодні часто не спрацьовує – на зміну йому приходять авторитет особистості батьків.
- ❖ Діти нерідко мають більш високий рівень освіти, ніж батьки; вони мають можливість проводити багато часу поза сім'єю, і в цей час юнаки та дівчата захоплюються заняттями, що популярні серед однолітків, і не завжди піклуються про схвалення цих занять батьками.
- ❖ Батьківські заборони стають все менш контрольовані і реалізовані, оскільки батьки не завжди вміють забороняти і не відрізняють те, що слід забороняти. Все це ускладнює позицію батьків.

Усе розмаїття родин можна досить умовно розподілити на кілька груп, виходячи з того, яка атмосфера панує в них.

Перша група. Група сімей, у яких дуже близькі, дружні стосунки між батьками та дітьми. Атмосфера таких сімей найбільш сприятлива для розвитку особистості юнака, бо батьки мають можливість не тільки бути в курсі його справ, багатьох думок і переживань, але і чинити дієвий вплив у тих сферах життя юнака і дівчини, про які в інших сім'ях тільки здогадуються.

Саме в таких сім'ях виявляється цікава тенденція, коли син або дочка відіграють роль своєрідних лідерів думок з питань моди, сучасної музики, до яких з повагою прислухаються батьки. Але і самі юнаки та дівчата в такому випадку дуже уважно прислухаються до думок батьків з інших, значно важливіших, питань. Юнаки та дівчата, які виховуються в таких сім'ях, зазвичай активні, незалежні, доброзичливі.

Друга група. Для сімей характерна атмосфера доброзичливих відносин між батьками і дітьми. Батьки стежать за розвитком дітей, цікавляться їхнім життям, намагаються вплинути на їхні духовні інтереси в силу власних культурних можливостей. У цих сім'ях, зазвичай, бувають конфлікти, але вони мають відкритий характер, вирішуються вичерпно. Від попередньої групи ці сім'ї відрізняються тим, що в них є певна, часом значна дистанція між старшими і молодшими. Юнаки та дівчата в таких сім'ях, як правило, слухняні, чемні, привітні і поступливі, але можуть бути вельми слабо орієнтовані на утвердження своєї незалежності.

Третя група. Особливу (і досить численну) групу становлять сім'ї, у яких батьки приділяють достатню, а часом навіть велику увагу навчанню дітей, їхньому побуту, але тим і обмежуються. Головне для таких батьків – щоб «дитина вийшла в люди» (тобто отримала вищу освіту або «вигідну» професію, як у нашому випадку) і щоб уже зараз у неї було все «не гірше, ніж у людей». У таких сім'ях нерідко наявний потенційний конфлікт. Матеріальне забезпечення далеко не завжди задовольняє інші запити молодих людей, багато з яких батьки не вважають гідними уваги. Нехтування з боку батьків інтересами, захопленнями юнаків і дівчат створює певний бар'єр між ними і батьками. Не визнаючи, що юнак має право певною мірою сам обирати свій спосіб життя, дорослі тим самим не вважають за потрібне обговорювати з юнаками і дівчатами питання, які хвилюють їх, відмовляють

у праві мати власні судження і реалізовувати поведінку, що виходить за рамки уявлення батьків про «пристойну» для їхніх дітей.

Четверта група. Сім'ї, у яких батьки користуються невірними, антипедагогічними методами (неповага до особистості юнака, стеження за ними, рукоприкладство, недовіра). У таких сім'ях неминучий конфлікт між батьками і більш дорослими дітьми, конфлікт відкритий і прихований, що періодично виринає назовні. У юнаків і дівчат із таких сімей можуть сформуватися стійка ворожість до батьків, недовіра до дорослих взагалі, труднощі у спілкуванні з однолітками, із навколишнім світом.

П'ята група. Група сімей, обстановка в яких явно неблагополучна. У цих сім'ях ненормальні стосунки між батьками, атмосфера напружена, відносини дітей і батьків загострені і нетактовні. Вплив таких сімей на юнаків негативний, антисоціальна атмосфера в сім'ї – причина багатьох злочинів підлітків [8].

А який тип родини у Вас? Проаналізуйте запропоновану інформацію і, якщо Ви вважаєте, що можна поліпшити атмосферу у Вашій сім'ї, взаємини з дітьми, не зволікайте, а відразу починайте діяти. У будь-якому випадку це принесе користь не лише Вашим дітям, але і Вам самим.

Хочеться звернути Вашу увагу на ряд помилок щодо виховання дітей, які негативно впливають на прийняття рішень по відношенню до дитини під час сімейних негараздів:

Міф № 1. Діти не слухають Вас, їм байдуже, що Ви думаєте.

Насправді для підлітка, юнака (якщо він виховувався в нормальній сім'ї) сім'я – найбільш важлива соціальна група, після неї – школа, технікум (у нашому випадку – інститут) і однолітки. Дітям важливо, що роблять і думають батьки, але вони вважають за краще говорити з ними про дрібниці. Можливо, це викликано труднощами у спілкуванні. Батьки повинні вміти поставити дитині питання, зацікавитися її проблемою і вислухати. Найчастіше саме реакція батьків стає перешкодою у спілкуванні.

Міф № 2. Якщо Ви не палите, не будуть палити і Ваші діти.

У дійсності приклад батьків, безсумнівно, важливий, але це не гарантія того, що Ваші діти не спробують. Якщо Ви палите, ризик, що діти будуть палити, набагато вище. Та навіть якщо Ви подаєте приклад здорового способу життя, не намагайтеся себе обманути.

Міф № 3. Можна дозволити алкогольні напої на вечірці, де присутні батьки.

У дійсності дозволяти алкоголь неповнолітнім – це не тільки протизаконно, але й антипедагогічно. Так Ви покажете їм, що в спиртному немає нічого поганого. Діти здатні пристосуватися до різних ситуацій, тому не сумнівайтеся, і без алкоголю вони весело проведуть час.

Міф № 4. Батькам не слід втручатися в суперництво між братами і сестрами.

Це, мовляв, підготує їх до реального життя. У дійсності суперництво навчить дитину справлятися з певними проблемами, але без втручання в дитячі суперечки вони звикнуть вирішувати проблеми за допомогою крику та грубості.

Міф № 5. Якщо пояснити дитині, чому не слід що-небудь робити, він цього не зробить.

У дійсності діти часто скоюють учинки із нез'ясованих причин. Вони не завжди правильно сприймають Ваші слова. Тому намагайтеся сину (доньці) пояснювати одне і теж, але по-різному. Згадайте свої почуття в такому ж віці.

Міф № 6. Якщо Ви розповісте синові (доньці) про секс, вони будуть паруватися як кролики.

Насправді якщо відповідально підійти до цієї розмови, немає підстав так вважати. Сексуальна активність підлітка, юнака буде зростати незалежно від знань, але при достатній обізнаності знизиться ризик небажаної вагітності та захворювань. У розмові з дітьми намагайтесь уникнути настанов, а вести дискусію так, щоб вони не боялися ставити питання [5].

Отже, позиція Вашого сина або доньки в сім'ї багато в чому визначається атмосферою, що панує в ній. Якщо син або донька відчують Вашу любов, оточені розумними увагою і ненав'язливою турботою, то така емоційна атмосфера сприятливо вплине на їхнє ставлення до сім'ї і в якійсь мірі до людей взагалі. І навпаки, відчуття самотності, непотрібності в сім'ї призводить до негативного ставлення до неї, вирощує черствість, егоїзм по відношенню до інших.

3.2. Педагоги, психологи, громадські діячі про сімейне виховання

Протягом усього часу існування людства виховання підростаючого покоління, вплив сім'ї на розвиток особистості дитини стояло на чолі кута розвитку будь-якого суспільства, незалежно від його економічних, політичних і соціальних підвалин.

У цьому розділі ми в стислій формі пропонуємо Вам ряд висловлювань, тверджень педагогів, громадських діячів, які, на наше переконання, допоможуть Вам ще більше перейнятися почуттям відповідальності в один із найважчих періодів у житті Ваших дітей – адаптаційного періоду до умов життєдіяльності інституту.

Правила для батька і матері:

1. Не псуйте здоров'я дитини.
2. Навчіться бачити душу в очах дитини.
3. Ніколи не висміюйте дитини, не гнівайтесь і не кричіть.
4. Будьте терплячими, вимогливими і розважливими.
5. Завжди залишайтеся у гарному настрої.
6. Завжди будьте правдивими. Постійно підвищуйте самооцінку дитини.

7. Намагайся довіряти дитині та бережись її.

8. Бережись здоров'я дитини і своє особисте. Пам'ятайте: Ваше здоров'я – хороший приклад для дітей.

9. Будьте поміркованими у похвалі та відмовтеся від покарань.

10. Відмовтеся від наказного тону [13].

«Виховання дітей – ризикована справа, бо в разі успіху остання придбана ціною великої праці і турботи, у випадку ж невдачі горе незрівнянно ні з яким іншим».

«Розсудливість батька є надієвішим повчанням для дітей».

Демокрит, давньогрецький філософ

«Відмовся від насильства і примусу: немає нічого, на мою думку, що так би спотворювало і перекручувало натуру з хорошими задатками».

М. Монтень, видатний французький мислитель епохи Відродження

«Хоча людина, як і будь-яка істота, сама будує свій образ, все ж, без попередньої щеплення черешків мудрості, моральності і благочестя, вона не може стати істотою розумною, мудрою, моральною і благочестивою».

Ян Амос Коменський, педагог-демократ, XVII ст.

«Якими діти народжуються, це ні від кого не залежить, але зробити їх хорошими шляхом правильного виховання – це в нашій владі».

Плутарх, грецький письменник

«Людина народжується безпорадною, неосвіченою, але здатною сприймати вплив несприятливих і сприятливих обставин і ставати нерозумною або розумною».

Роберт Оуен, англійський соціаліст-утопіст

«Зростання і виховання дітей – це велика, серйозна і страшенно відповідальна справа, і ця справа, звичайно, важка ... Якщо Ви народили дитину, – це значить, на багато років вперед Ви віддали їй усю напругу Вашої думки, усю Вашу увагу і всю Вашу волю».

«Найкращі діти бувають у щасливих батьків».

А.С. Макаренко

«Той, хто не прищеплює своєму синові нічого корисного, годує злодія».

Т. Філер

«Найкраще, що батько може зробити для своїх дітей – це любити їхню матір. Матері люблять своїх дітей тривожною і поблажливою любов'ю, яка псує їх. Є інша любов, уважна і спокійна, яка робить їх чесними. І така справжня любов батька».

Д. Дідро

«Людина, яка прищеплює своїм дітям навички працьовитості, забезпечує їх краще, ніж якби вона залишила їм спадок».

Ует Уейтлі

«Діти повинні жити у світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості».

В. А. Сухомлинський [13].

Маленькі хитрощі сприятливого психологічного клімату в сім'ї:

1. Завжди домовляйся на березі, перш ніж вирушати в плавання.
2. Не бійся говорити компліменти.
3. Прагнучи вплинути, забезпечте свободу вибору.
4. Не давай порад, якщо не спитають.
5. Не висловлюй зневаги до того, що цінується співрозмовником.
6. Пробач дратівливість, заведи дружню розмову.
8. Не демонструй відчуття переваги.
9. Критикуй не особистість, а дії.
10. Ти теж можеш бути в чомусь винен: знайди, у чому.
11. Будь вдячний навіть за бажання зробити що-небудь приємне тобі.
12. Будь вимогливий більше до себе, ніж до інших.
13. Демонструй свою щирість.
14. Частіше посміхайся, навіть якщо тобі не весело.
15. Будь простішим.
16. Вирішуй разом з людиною, а не замість людини.
17. Смійся разом з людиною, а не над людиною.
18. Вигравши конфлікт, не розігруй переможця.

Егідес А. П. (психолог)

4.Орієнтовний план соціальної та виховної роботи ВНЗ зі специфічними умовами навчання

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Виховна та соціальна робота в Донецькому юридичному інституті є важливим компонентом навчально-виховного процесу і включає в себе систему організаційних, педагогічних, соціально-психологічних, інформаційних, правових, культурно-просвітницьких та соціальних заходів, спрямованих на формування та розвиток у курсантів і студентів необхідних професійних навичок і особистісних якостей, які мають забезпечити високу готовність випускників Донецького юридичного інституту до практичної діяльності. Програма виховної та соціальної роботи у Донецькому юридичному інституті базується на основних положеннях Конституції України, Національній програмі «Освіта XXI століття», законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Концепції виховної роботи у вищих

навчальних закладах МВС України» та передбачає реалізацію наступних принципів:

- принцип гуманізації виховання, що ґрунтується на повазі до особистості вихованця. Реалізація цього принципу сформує у курсанта або студента гуманність, і вони будуть свідомо засвоювати універсальні принципи загальнолюдської моралі;
- принцип національного виховання, який передбачає необхідність формування у курсантів і студентів національної самосвідомості та громадської гідності;
- принцип врахування вікових та індивідуальних особливостей, сутність якого можна сформулювати як необхідність застосування індивідуального підходу до здійснення виховного впливу на курсантів і студентів;
- принцип виховання у діяльності та спілкуванні, що передбачає обмін актуальною і значимою для курсантів і студентів інформацією та залучення їх до різноманітних видів діяльності (пізнавальної, трудової, громадянської, естетичної, ігрової тощо) з метою усебічного розвитку курсантів і студентів;
- принцип заохочення вихованців до самовиховання, що здійснюється через стимулювання курсантів і студентів до самокритики, самоконтролю;
- принцип цілісного підходу до виховання, що передбачає врахування всіх умов, які впливають на формування особистості майбутніх правоохоронців і юристів [21].

Кардинальні зміни у соціальному та політичному житті України, розбудова демократичного суспільства вимагають змін у концепції виховної та соціальної роботи у вищих навчальних закладах системи МВС. Цей процес передбачає орієнтацію на відродження національної гідності, патріотизму, освіченість на світовому рівні, гуманізм, духовність, самореалізацію особистості в матеріальній і духовній сферах суспільного життя, дотримання прав людини.

Програма виховної та соціальної роботи в інституті є національно-демократичною. Це означає, що: 1) виховання є національним, тобто спрямованим на розвиток національної самосвідомості, і всі аспекти виховання мають відповідати духовним і стратегічним цілям розвитку української держави, українській виховній традиції, 2) домінуючою тенденцією виховного процесу стає демократизація особистості.

Головною метою виховної та соціальної роботи в інституті є **всебічний і гармонійний розвиток особистості**, який передбачає формування у курсантів і студентів особистісних і професійних якостей (відповідальності, працьовитості, сумлінності, ініціативності, вимогливості до себе, наполегливості, загостреного почуття справедливості, поваги до закону, нетерпимості до зла, правопослушності, принциповості, здатності до

захисту прав громадян, поваги до людей, ввічливості, тактовності, гуманності, чесності та ін.).

Загальна мета виховання конкретизується через систему виховних завдань, які об'єднані в **напрями**:

- національно-патріотичне,
- інтелектуальне,
- правове,
- моральне,
- естетичне,
- трудове,
- екологічне,
- фізичне виховання.

II. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВИХОВНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

1. Національно-патріотичне виховання

Виховний процес в інституті ґрунтується на національних засадах (знання процесів формування і розвитку свого народу, його історії, культурно-історичних традицій). Зважаючи на це, національно-патріотичне виховання передбачає:

- виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини;
- формування національної свідомості;
- культивування кращих рис української ментальності (працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.);
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни, мови, культури, традицій;
- формування готовності до творчої праці на благо людей та процвітання держави;
- формування відповідальності за долю країни;
- виховання громадянського обов'язку перед країною, суспільством;
- формування політичної культури;
- формування культури міжнаціонального спілкування.

1. Провести роботу щодо ознайомлення курсантів і студентів з історією становлення МВС України.

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної роботи, директор музею, начальники (декани) факультетів.

Термін: перший семестр навчання.

2. Вивчити з курсантами та студентами історію створення та шлях розвитку навчального закладу від Сталінської (Донецької) спеціальної середньої школи міліції до Донецького юридичного інституту МВС України.

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної роботи, директор музею, начальники (декан) факультетів.

Термін: перший семестр навчання.

3. Провести відвідування курсантами інституту меморіального музею.

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної роботи, директор, начальники (декан) факультетів.

Термін: перший семестр навчання.

4. Провести в загальній бібліотеці інституту тематичні виставки до знаменних дат: Дня працівників освіти; Дня юриста; Міжнародного Дня студента; Дня Національної поліції України; Дня Конституції України; Дня Незалежності України.

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної роботи, завідувач загальної бібліотеки, начальники (декан) факультетів

Термін: протягом навчального року.

5. Провести бесіди та роз'яснювальну роботу серед курсантів щодо історичного розвитку України, Донбасу, Кривбасу.

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної роботи, начальники (декан) факультетів.

Термін: протягом навчального року.

6. Провести екскурсії курсантів та студентів 1-го курсу до краєзнавчого музею м. Кривого Рогу.

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної роботи, директор музею, начальники (декан) факультетів.

Термін: протягом 1-го семестру навчального року.

2. Інтелектуальне виховання

Інтелектуальне виховання передбачас:

- засвоєння системи знань з навчальних предметів, спрямоване на формування професійних умінь і навичок;
- розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення, раціональної організації навчання;
- розвиток критичного мислення, здатності усвідомлювати та відстоювати власну позицію;
- вироблення потреби у самоосвіті;
- формування особистісного світогляду.

1. Вивчати здібності кожного курсанта і студента, їхній особливий хист до навчальних предметів, відслідковувати, при оволодінні яких предметів курсант не виявив відповідних здібностей, та проводити з ним індивідуальну роботу.

Виконавці: викладачі, начальники (декан) факультетів.

Термін: під час проведення навчальних занять.

2. Проводити в межах виховної роботи вікторини, диспути, конкурси на краще знання предметів, пізнавальні бесіди.

Виконавці: викладачі-куратори, начальники (декан) факультетів.

Термін: за планами виховної роботи.

3. Правове виховання

Одним із важливих напрямів виховної роботи є правове виховання курсантської і студентської молоді, яке включає в себе:

- прищеплення поваги до прав та свобод людини та громадянина;
- виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів (Герба, Прапора, Гімну);
- формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю;
- формування активної протидії випадкам порушення законів.

1. Проводити у курсантських підрозділах «День дисципліни», з метою роз'яснювати Укази Президента України, керівні документи МВС України, накази начальника інституту та інші нормативно-правові акти.

Виконавці: заступники начальника інституту (згідно із закріпленням за факультетами), відділ кадрового забезпечення, начальники (декан) факультетів.

Термін: перша п'ятниця кожного місяця.

2. Забезпечити роботу юридичної клініки щодо надання працівниками інституту, курсантами та студентами безоплатних юридичних консультацій населенню, передбачивши демонстрацію здобутків у засобах масової інформації.

Виконавці: кафедра цивільного права та процесу інституту, факультет права.

Термін: протягом навчального року.

3. Забезпечити вивчення курсантами інституту Конституції України, державної символіки (Герба, Прапора, Гімну України), правові норми діяльності органів внутрішніх справ України (Закон «Про Національну поліцію України», Присягу, Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ).

Виконавці: начальники (декан) факультетів.

Термін: протягом навчального року.

4. Під час вивчення юридичних дисциплін забезпечити роз'яснення перемінному складу принципів верховенства норм права, потреби

забезпечення працівниками правоохоронних органів конституційних прав та свобод громадян України.

Виконавці: начальники кафедр.

Термін: протягом навчального року.

4. Моральне виховання

В основу морального виховання курсантської і студентської молоді інституту покладено найкращі положення національної та світових морально-ціннісних концепцій.

Моральне виховання передбачає:

- формування у курсантів і студентів основ загальнолюдської і народної моралі: совісності, порядності, тактовності, співчуття, милосердя, доброти, чесності, гуманності, толерантності та інших добродійностей;
- виховання поваги до батьків, педагогів, старших, духовної єдності поколінь;
- виховання почуття власної гідності, честі, свободи, рівності, працелюбності, самодисципліни;
- готовність будувати своє життя за принципами гуманізму;
- виховання моральної культури особистості, засвоєння моральних норм, принципів, категорій, ідеалів суспільства на рівні власних переконань, дотримання їх як звичних форм особистої поведінки.

1. Проводити силами науково-педагогічного складу кафедри філософії та політології бесіди, лекції, направлені на моральне виховання перемінного складу інституту.

Виконавці: кафедра філософії та політології, відділення соціально-гуманітарної роботи.

Термін: протягом навчального року.

2. Проводити перегляд та обговорення художніх і документальних фільмів, у яких відображається чесне та безкомпромісне служіння Батьківщині, виконання службових обов'язків, виховання почуття товариства в колективі.

Виконавці: центр дозвілля інституту.

Термін: щомісячно.

3. Провести лекції із залученням представників Донецького управління у справах сім'ї та молоді щодо формування здорової сім'ї на принципах любові, вірності та взаємодопомоги.

Виконавці: відділ кадрового забезпечення.

Термін: протягом навчального року.

4. Провести із залученням працівників медичної частини та центру практичної психології бесіди з курсантами та студентами на тему здорового способу життя (профілактика наркоманії, профілактика СНІДу, щодо шкідливих наслідків тютюнопаління).

Виконавці: відділ кадрового забезпечення, начальник медичної частини інституту, начальник центру практичної психології.

Термін: протягом навчального року.

5. Естетичне виховання

Естетичне виховання включає в себе формування естетичних знань, поглядів, смаків, почуттів, ідеалів, які ґрунтуються на національній естетиці та кращих надбаннях цивілізації, активну участь кожного курсанта і студента в естетичному житті.

Естетичне виховання передбачає:

- оволодіння основами теоретичних знань про народне мистецтво, музику, архітектуру, усну народну творчість, національну пісенну й танцювальну культуру, побут;
- формування системи знань про світову культуру і мистецтво;
- розвиток естетичних потреб і почуттів;
- розвиток художніх здібностей і творчої діяльності.

1. Організувати роботу аматорських колективів, гуртків із залученням до них курсантів та студентів інституту.

Виконавці: центр дозвілля.

Термін: протягом навчального року.

2. Провести огляди-конкурси стіннівок, фотогазет, художньої самодіяльності, пісенний конкурс між навчальними підрозділами до Дня Національної поліції України та Дня Незалежності України.

Виконавці: відділ кадрового забезпечення, відділ організації служби.

Термін: до 4 серпня та до 24 серпня.

3. Провести відвідування перемінним складом інституту культурних установ м. Кривого Рогу (Криворізького академічного театру драми та музичної комедії ім. Т. Шевченка, Академічного міського театру музично-пластичних мистецтв, Криворізького обласного ботанічного саду).

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної роботи, начальники (декан) факультету.

Термін: протягом навчального року згідно з планом проведення вихідних днів.

5. Провести вечори поезії, літературні вечори, присвячені видатним діячам минулого та сьогодення України.

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної роботи, загальна бібліотека інституту, начальники (декан) факультету.

Термін: протягом навчального року згідно з планом роботи загальної бібліотеки.

6. Трудове виховання

Трудове виховання передбачає:

- формування працелюбної особистості, яка свідомо і творчо ставиться до праці;
- розвиток уміння самостійно та ефективно працювати;
- виховання ділових якостей;
- формування готовності до праці в сучасних умовах.

1. Під час проведення практичних занять, навчальної практики та стажування курсантам і студентам забезпечити оволодіння ними навичками та вміннями, необхідними для майбутньої професійної діяльності.

Виконавці: науково-педагогічний склад, керівники практики, стажування, начальники (декан) факультетів.

Термін: згідно з навчальним планом.

2. Залучати курсантів та студентів до проведення парко-господарчих робіт на закріпленій за факультетами території інституту, наданні господарчої допомоги підшефним навчальним закладам, ветеранам інституту.

Виконавці: помічник начальника інституту по роботі з ветеранами та громадськими організаціями, відділення соціально-гуманітарної роботи, начальники (декан) факультету.

Термін: протягом навчального року згідно з планом роботи загальної бібліотеки.

3. Забезпечити впровадження системного контролю за виконанням службових обов'язків під час несення служби перемінним складом у добовому наряді.

Виконавці: відділення організації служби, відповідальні від керівництва інституту.

Термін: щоденно.

7. Екологічне виховання

Глобальні проблеми сучасності, що виникли у масштабах усього людства, вимагають переосмислення та переоцінки сформованого

стереотипу, який підтримує споживацьке ставлення до навколишнього середовища. Тому процес екологічного виховання в ДЮІ має на меті:

- формування екологічної культури, яка поєднує знання провідних ідей, основних наукових понять і фактів, на базі яких здійснюється оптимальне функціонування системи «людина – суспільство – біосфера – техносфера»;
- оволодіння знаннями та практичними вміннями раціонального природокористування;
- виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство;
- виховання вміння оцінювати стан навколишнього середовища, ухвалювати рішення щодо його вдосконалення;
- формування основ глобального екологічного мислення;
- виховання готовності до активної екологічної та природоохоронної діяльності.

1. Залучати курсантів і студентів до природоохоронної діяльності, участі у проведенні Днів довкілля, благоустрою території інституту та підшефних навчальних закладів.

Виконавці: начальники (декан) факультету.

Термін: під час благоустрою території.

2. Проводити туристично-краєзнавчу роботу з курсантами та студентами, яка спрямована на прищеплення їм навичок правильної поведінки в місцях відпочинку, лісі, на річках тощо.

Виконавці: відділення соціально-гуманітарної підготовки, кафедра загальної фізичної підготовки.

Термін: протягом навчального року в часи вихідного дня.

8. Фізичне виховання

Досконалий фізичний розвиток, адаптованість до зовнішнього середовища, пристосування до умов майбутньої роботи зумовлює важливість та необхідність фізичного розвитку курсантів і студентів.

Фізичне виховання передбачає:

- забезпечення повноцінного фізичного розвитку курсантів і студентів;
- фізичне, духовне та психічне загартування;
- виховання відповідального ставлення до власного здоров'я, профілактику захворювань, ведення здорового способу життя;
- створення умов для активного відпочинку студентів;
- протидія та запобігання негативним звичкам.

1. Організувати проведення спортивно-масових змагань на першість факультетів, спартакіад інституту з різних видів спорту.

Виконавці: кафедри загальної та спеціальної фізичної підготовки.

Термін: протягом навчального року згідно з планом-календарем спортивно-масових заходів інституту.

2. Провести бесіди і лекційні заняття на тему розвитку фізичної культури та формування здорового способу життя.

Виконавці: кафедра загальної фізичної підготовки.

Термін: протягом навчального року згідно з планом-календарем спортивно-масових заходів інституту.

3. Організувати роботу спортивних гуртків, тренування та участь у змаганнях збірних команд інституту.

Виконавці: кафедри загальної фізичної підготовки, спеціальної фізичної підготовки, тактико-спеціальної підготовки

Термін: протягом навчального року згідно з планом-календарем спортивних заходів інституту.

III. ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМИ ВИХОВНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Планування та організацію виховного процесу в інституті здійснюють начальник, заступник начальника по роботі з персоналом, факультети, кафедри, куратори, органи студентського самоврядування.

З метою активізації виховної роботи, пошуків і впровадження нових та ефективних її форм, координації у проведенні виховних заходів в інституті функціонує відділення виховної та соціальної роботи.

Функції суб'єктів планування, організації та реалізації виховної роботи:

- *Начальник інституту* визначає напрямки і зміст, здійснює організацію виховної роботи в інституті, контролює її виховання, затверджує план виховної роботи, бере безпосередню участь у проведенні загальноінститутських виховних заходів.
- *Заступник начальника інституту з кадрового забезпечення* розробляє загальноінститутський план виховної роботи, координує здійснення виховної роботи між факультетами, визначає зміст і форми виховної роботи для факультетів, курсів, навчальних груп, інформує відповідальних на факультетах про включення до планів виховної роботи тих чи інших заходів, здійснює перевірку стану реалізації виховної роботи на факультетах, курсах та у навчальних групах, організовує та проводить виховні заходи загальноінститутського масштабу.
- *Начальник (декан) факультету* здійснює організацію виховної роботи на факультеті, затверджує план виховних заходів факультету та контролює його виконання, направляє до заступника начальника

інституту з кадрового забезпечення пропозиції щодо цільових орієнтирів та змісту виховної роботи в межах інституту, координує діяльність керівників курсів та кураторів навчальних груп, коректує їхні плани виховної роботи, бере участь у проведенні факультетських і загальноінститутських виховних заходів, організовує виховні заходи, спрямовані на професійно-орієнтоване виховання, розробляє заходи діагностики ефективності виховної роботи.

- *Керівник курсу і куратор навчальної групи* здійснюють планування, організацію та реалізацію індивідуальної та групової організаційно-виховної та культурно-освітньої роботи, встановлюють спільно з керівництвом факультетів зв'язок із батьками курсантів і студентів, здійснюють педагогічний контроль за навчальним процесом.
- *Начальник (завідувач) кафедри* здійснює розробку цільових орієнтирів виховної роботи щодо професійно орієнтованого виховання в межах навчальних дисциплін кафедри, розробляє засоби впровадження орієнтирів загальної та професійно орієнтованої виховної роботи у ході проведення навчальних занять викладачами кафедри, а також засоби діагностики ефективності проведеної виховної роботи, контролює здійснення виховної роботи науково-викладацьким складом кафедри.
- *Викладач-предметник* надає пропозиції щодо визначення цільових орієнтирів професійно орієнтованої виховної роботи, засобів її діагностики, здійснює реалізацію виховної роботи у ході навчальних занять, за підсумками семестру здійснює діагностику якості проведеної виховної роботи.

Усі напрями виховної роботи реалізуються через конкретні форми та методи. Продуктивним при цьому є святкування загальнодержавних свят, проведення різноманітних тематичних вечорів. Утвердженню почуттів національної свідомості та патріотизму сприяє цикл лекцій та бесід на відповідну тематику, екскурсії, які дають можливість долучитися до традицій свого народу, зустрічі з відомими діячами.

Формування норм правової поведінки курсантів і студентів досягається шляхом обговорення в навчальних групах матеріалів періодичної преси, ознайомлення із законодавчими актами України, проведення відповідних лекцій, зустрічей із представниками органів внутрішніх справ та ін.

Становленню гуманістичних моральних переконань студентів сприяють диспути, творчі роботи. Важливу роль у цьому відіграють такі підрозділи ДЮОІ, як центр зв'язків із громадськістю та міжнародних зв'язків, науково-дослідна лабораторія з проблемних питань правоохоронної діяльності. Успішною формою є також безкорислива благодійна діяльність. З метою співпраці у вихованні студентів, залученні їх до добровільної діяльності, відродження традицій і звичаїв доцільною є співпраця з церквою при добровільній згоді студентського колективу.

Для втілення засад естетичного виховання регулярно проводяться відвідування та обговорення вистав театрів міста, концертів, екскурсій.

Реалізація творчого потенціалу студентів здійснюється у різноманітних гуртках художньої самодіяльності при НВЦ. Щорічні свята, творчі вечори, концерти, вистави дають змогу студентам проявити власний естетичний смак.

Основними видами трудової діяльності курсантів і студентів у позанавчальний час є самообслуговування, різноманітна суспільно корисна праця і професійна діяльність. Відповідно до профілю навчального закладу створюються умови, які сприятимуть професійному становленню курсантів і студентів, а саме: ознайомленню з передовим досвідом (як вітчизняним, так і зарубіжним), удосконаленню застосування на практиці набутих знань, діалектичному мисленню, здійсненню самоаналізу, вмінню творчо працювати.

Серед дієвих форм виховної роботи з формування екологічної культури важливу роль відіграють екологічні екскурсії, інформаційні лекції та бесіди. Екологічне виховання у вузі тісно пов'язане з трудовим через організацію толок з озеленення територій, прилеглих до навчальних корпусів та гуртожитків, оглядів-конкурсів з облаштування кімнат, кабінетів.

Виходячи із завдань та ціннісних орієнтацій фізичного виховання, в ДЮО передбачені такі форми і методи роботи: залучення студентів до роботи спортивних секцій за інтересами, організація спортивних змагань, показових виступів, зустрічі з відомими спортсменами.

Організація виховної та соціальної роботи в інституті сприяє формуванню у курсантів і студентів почуття власної гідності; усвідомленню ними престижу обраної професії; вихованню громадського обов'язку перед країною та суспільством; формуванню готовності курсантів і студентів до творчої праці на благо людей та процвітання держави; вихованню у них високої культури поведінки; формуванню естетичних смаків, розвитку особистих здібностей; активної життєвої позиції через участь у роботі курсантсько-студентського самоврядування навчального закладу.

Список використаних джерел

1. Абабков В. А., Перре М. Адаптация к стрессу. Основы теории, диагностики, терапии / В. А. Абабков, М. Перре. – СПб. : Речь, 2004. – 166 с.
2. Абдулина О. А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки // Высшее образование в России. – 1993. – № 3. – С.165–170.
3. Архангельский С. И. Лекции по теории обучения в высшей школе. – М. : высшая школа, 1974. – 384 с.
4. Буряк В. Умови та засоби самоосвіти студентів // Вища освіта України. – 2002. – № 6. – С. 182.
5. Гемезо М. В., Домашенко И. А. Атлас по психологии: Информ.-метод. Пособие к курсу «Психология человека». – М., 1998.
6. Гребенюк А. А. Актуальные проблемы возрастной психологии. (С использованием примеров из дипломных и курсовых работ). Учебное пособие. – Симферополь: Изд-во «Таврия-плюс», 2001. – 180 с.
7. Дункер К. Подходы к исследованию продуктивного мышления // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления. – М., 1981. – С. 37.
8. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : [монографія] / О. М. Кокун. – К. : Міленіум, 2004. – 265 с.
9. Корольчук М. С., Крайнюк В. М., Кочергіна Т. І. Психологічне забезпечення психічного та фізичного здоров'я / [за заг. ред. М. С. Корольчука]. – К. : Інкос, 2002.
10. Малкина-Пых И. Г. Экстремальные ситуации. Справочник практического психолога / И. Г. Малкина-Пых. – М. : ЭКСМО, 2005. – 960 с.
11. Маленкова Л. И. Классный руководитель (воспитатель): практические материалы. Учебно-методическое пособие. – М. : Педагогическое общество России, 2005. – 272 с.
12. Мостова І. Першокурснику : поради психолога. – К. : Тандем, 2000. – 76 с.
13. Пискунов А. И. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики : Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. навч. вводных статей А. И. Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1981. – 446 с.
14. Розов В. И. Психологическая диагностика адаптивных способностей к стрессу / В. И. Розов // Практическая психология и социальная работа. – К., 2006. – № 11.

15. Розов В. И. Психологический анализ адаптивности в экстремальных условиях : автореф. дис. канд. психол. наук. : спец. 19.00.01 / В. И. Розов. — К., 1993. — 20 с.
16. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : В 2 т. — Т. I. — М., 1989. — с. 302.
17. Чистякова Т. А. Педагогический конфликт и способы его преодоления. — М. : Просвещение, 1987 — 175 с.
18. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: Навч.-метод. посіб. — К. : Вища шк., 2002. — 215 с.
19. Якобсон П. М. Чувства, их развитие и воспитание. — М., 1976.
20. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
21. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/1556-18>

ДОДАТКИ

АНКЕТА курсанта, який вступив до Донецького юридичного інституту МВС України

Інструкція: уважно прочитайте кожне запитання та надайте відповідь або підкресліть один із наведених варіантів відповіді, який найбільш чітко та повно відображає Вашу думку. Якщо ні один із наведених варіантів Вам не підходить, то напишіть свою відповідь. Якщо під час опрацювання виникають питання – Вам допоможуть. Працюйте самостійно, швидко та під час заповнення анкети за можливості не допускайте виправлень.

1. Прізвище, ім'я та по батькові

2. Дата і місце народження

3. Сімейний стан (якщо одружений – прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, місце роботи (навчання), посада чоловіка або дружини)

4. Адреса місця Вашого проживання (індекс, область, місто, номер домашнього телефону, якщо є, мобільний номер телефону)

5. Сфера діяльності батьків:

- із працівників (педагоги, лікарі);
- із співробітників МВС;
- із підприємців.
- із службовців;
- із селян;

6. Чи маєте Ви родичів або близьких знайомих у Донецьку чи Донецькій області? Укажіть їхні прізвища, ім'я та по-батькові, ступінь спорідненості та повну адресу проживання

(для вступників із інших регіонів України)

7. Освіта :

- середня;
- незакінчена вища.
- середня спеціальна;

8. Спеціалізація школи або іншого навчального закладу, який закінчили

9. Із якими показниками закінчив школу (інший навчальний заклад)

10. Орган внутрішніх справ, що направив на навчання

11. Служба в армії, МВС та інше (у яких частинах, територіальних органах внутрішніх справ, посада, яку займав, строк з ____ по ____)

12. Трудовий стаж (де, ким, із якого і по який час працював) _____

13. Відомості про батьків:

- батько (вітчим):

- рік народження _____

- освіта, спеціальність _____

- місце роботи (з указанням повної адреси підприємства та посади, яку обіймає, якщо є співробітником МВС – звання, посада та назва територіального округу) _____

мобільний телефон: _____

мати (мачуха):

- рік народження _____

- освіта, спеціальність _____

- місце роботи (з указанням повної адреси підприємства та посади, яку займає, якщо є співробітником МВС – звання, посада та назва територіального округу) _____

14. Ставлення батьків до Вашого професійного вибору:

- несхвалення;

- байдужість;

- схвалення;

- настійна вимога;

15. Хто із родичів служив (служить) в органах внутрішніх справ? Укажіть звання та займану посаду (за можливості) _____

16. Як давно виникла думка стати офіцером поліції:

- мрія з дитинства;

- на останньому році навчання;

- в цьому році.

17. Ви обрали професію працівника поліції:

- за власним бажанням;

- за порадою друзів;

- за порадою знайомих;

- під враженням переглянутих фільмів, прочитаних книг;

- за порадою (вимогою) батьків (родичів);

- через упевненість, що служба в підрозділах Національної поліції відповідає Вашим схильностям (характеру);

- через відчуття солідарності (за компанію з друзями);
- для отримання спеціальності;
- інше (напишіть) _____

18. Чи були у Вас вагання у виборі професії:

- були деякі вагання;
- думав ґрунтовно, зважаючи всі «за» і «проти»;
- мав сумнів, чи достатньо знань та здібностей;
- вагань не було;

19. Що найбільше приваблює Вас у житті працівника поліції:

- оригінальність професії; - право на отримання певних пільг; - матеріальна забезпеченість; - право командувати іншими людьми; - поліцейська форма;
- інше (напишіть) _____

20. Що Вам відомо про труднощі служби працівників поліції? Із яких джерел? _____

21. Які сторони життя працівника поліції склали б для Вас найбільші труднощі?

- висока відповідальність за прийняття рішень;
- сувора службова дисципліна, беззаперечне підпорядкування;
- фізичні труднощі;
- правова відповідальність працівника поліції;
- підпорядкування в повсякденному житті особистісних інтересів інтересам і вимогам служби _____
- інше (напишіть) _____

22. Якими якостями повинен володіти працівник поліції? Із перерахованих якостей виокремте 5–6, найбільш значимих на Вашу думку, та напишіть, враховуючи їхню значимість

(ініціативність, чуйність, скромність, чуйність, самокритичність, вірність, справедливість, працьовитість, принциповість, дисциплінованість, колективізм, відповідальність, громадська активність, самостійність, акуратність, ощадливість, наполегливість, кмітливість, розсудливість)

23. Укажіть види спорту, якими Ви займалися та Ваші досягнення?

Вид спорту	Скільки років займалися	розряд	У яких змаганнях брали участь, які показали результати

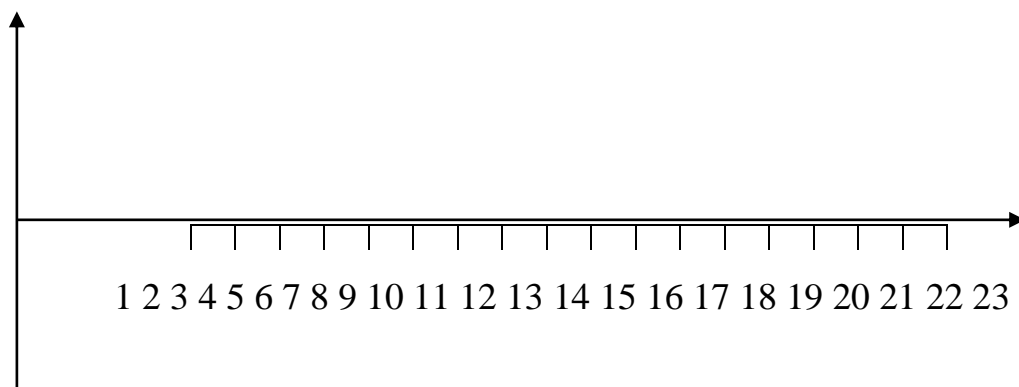
24. Які постійні суспільні доручення Ви виконували? Коли?

25. Ваші улюблені заняття у вільний час ? _____
26. Чи брали Ви участь у художній самодіяльності, якщо так, то в якому жанрі? _____
27. На якому музичному інструменті Ви можете грати ? _____
28. Чи умієте Ви малювати? _____
29. Яку найбільшу помилку Ви здійснили у житті? (якщо така була)? _____
30. Які якості в людях Ви цінуєте більш за все? _____
31. Що Вам відомо про наш ВНЗ та з яких джерел? _____
32. Поясніть, за якої причини Ви вирішили вступати до нашого ВНЗ?

33. Що Ви зробили такого, чим більше за все пишаєтесь?

34. Які книги Ви читали та фільми про працівників поліції Ви дивилися?

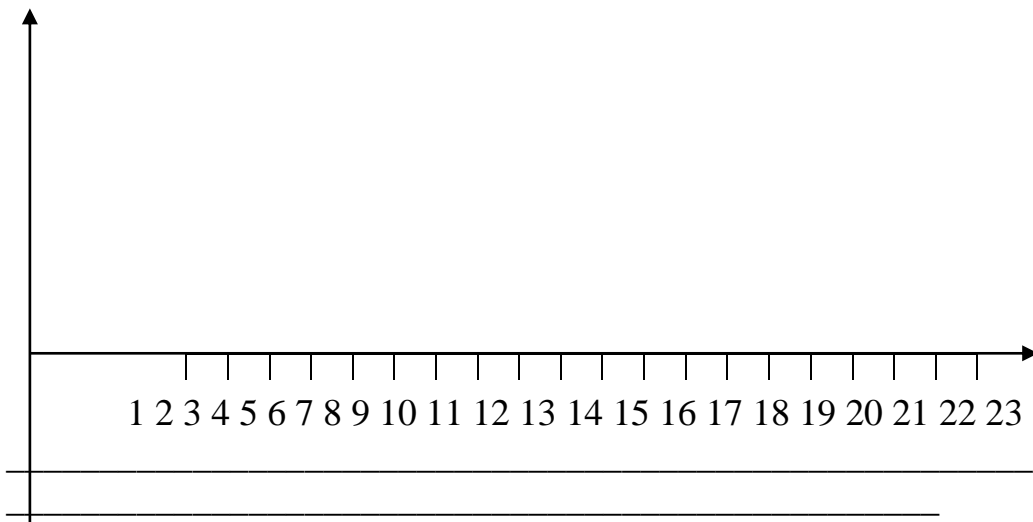
35. Ваше ставлення до паління, спиртних напоїв?
 - палю давно;
 - палю 1–2 роки;
 - не палю;
 - спиртні напої ніколи не вживав;
 - спиртні напої вживаю в розумних мірах.
36. На малюнку зображена система координат. Вісь абсцис відображає Ваші роки життя. Відмітьте на вісі ординат ініціали людей, з якими Ви підтримуєте дружні стосунки, з обов'язковим указанням віку Вашого знайомого (якщо він старше Вас $>$, якщо молодше $<$, ровесник $=$) та відмітьте на осі абсцис дату початку взаємин та кінець, якщо такий був.

- - взаємини закінчилися
- - взаємини продовжуються

37. Назвіть телепередачі українського телебачення, періодичні видання, що висвітлюють діяльність правоохоронних органів ?

38. На малюнку зображена система координат. Вісь абсцис відображає Ваші роки життя. Відмітьте на вісі ординат та нижче зображення коротко опишіть факти особистого життя, які Ви вважаєте головною подією.

39. Які якості особистості, на Вашу думку, у Вас розвинені у достатній мірі, а які слід ще розвивати для того, щоб стати гарним працівником поліції:

- добре розвинуті _____

- потребують розвитку _____

- заважають стати гарним працівником _____

40. Яким Ви уявляєте себе через 10-15 років служби (коротко опишіть)

41. Чи впевнені Ви в тому, що ставши працівником поліції, принесете найбільшу користь Батьківщині? Якщо так, то поясніть (4-5 речень), на чому засновані Ваші переконання?

П.І.Б. та підпис

дата _____

АНКЕТА для батьків курсанта

Інструкція: Уважно прочитайте наведені питання та надайте відповіді на них. Дякуємо за відвертість.

1. Стан здоров'я Вашої дитини :
 - Хвороби, які перенесла в т.ч. інфекційні захворювання

 - Наявність хронічних захворювань

 - Непереносимість лікарських препаратів _____
 - Чи були переломи, черепно-мозкові травми? _____
 - Які сторони здоров'я Вашої дитини вважаєте найбільш уразливими?

2. Чи відвідувала Ваша дитина позашкільні установи? _____
3. Чи переходила Ваша дитина з одної школи до іншої, у якому віці та з якої причини? _____
4. Які були взаємини у неї з педагогами ?

5. Чи має Ваша дитина близьких товаришів, з якого віку?

6. Чи часто бувають у Вас друзі Вашої дитини? _____
7. Де Ваша дитина любить зустрічати свята? (в колі сім'ї, з друзями і т.д.)

8. Що є основним критерієм при виборі друзів для Вашої дитини?

9. Чи брала Ваша дитина участь у суспільному житті?

10. Наскільки довірчі взаємини між Вами і дитиною?

11. Чи запитує дитина у Вас поради? Що її цікавить?

12. Хто, на Вашу думку, є авторитетом для Вашої дитини?

- батько; - мати і чому ?

13. Чи допомагає Вам по дому Ваша дитина і кому в більшій мірі - матері; - батьку (підкресліть) і чому ? _____

14. Охарактеризуйте стосунки в сім'ї між дітьми (якщо дітей більше 2-х)

15. Чи бере участь Ваша дитина в обговоренні сімейних проблем, у тому числі й фінансового характеру? _____

16. Чи є у дитини прагнення надати реальну допомогу у вирішенні сімейних проблем, і в чому це виражається? _____

17.(а) Чи має Ваша дитина власну точку зору, і чи враховуєте Ви її?

17.(б) Як часто Ви враховуєте точку зору Вашої дитини, коли приймаєте рішення?

18. Чи розвинуте почуття самостійності у Вашої дитини?

19. Які основні риси характеру своєї дитини Ви можете виокремити?
- позитивні

- негативні

20.(а) Як ви вважаєте, чи є у Вашої дитини кумир? _____

20. (б) Хто є прикладом (кумиром) для Вашої дитини і чому? (Ваша думка)

21. Чи дотримується Ваша дитина особистої гігієни?

22. Чи зберігає дитина у порядку свої власні речі сама чи з Вашою допомогою?

23. Заняття та захоплення Вашої дитини у вільний час?

24. Ваша дитина, потрапляючи у жорсткі умови розпорядку дня, що встановлений в інституті, суворій службовій дисципліні відчуває на собі велике психічне навантаження. З метою недопущення створення стресових ситуацій у її повсякденному житті на початковому періоді навчання в інституті та недопущення порушень службової дисципліни просимо Вас повідомити:

- Як, на Вашу думку, досягнути безперечного підпорядкування Вашої дитини командирам та начальникам різного рівня?

- Як, на Вашу думку, можна ввести Вашу дитину в нормальне русло життєдіяльності, без нанесення їй яких-небудь моральних травм та створення незручностей

П.І.Б. та підпис

дата _____

ДОДАТОК В

Анкета

«Особливості соціальної та психологічної адаптації курсантів першого року навчання»

Група _____ Дата проведення « ____ » _____ 20__ р.

Шановний курсанте, з метою з'ясування Ваших пропозицій щодо покращення умов навчання у нашому навчальному закладі та для визначення особливостей емоційно-вольової та пізнавально-мотиваційної сфер, будь ласка, дайте відповідь на запитання.

Велике прохання відповідати відверто.

Ви можете обрати декілька варіантів відповідей.

Анкета анонімна!

1). Як, на Вашу думку, чи відіграє нині освіта важливу роль у житті людини?

1. так;
2. частково;
3. ні.

2). Хто вплинув на Ваш вибір навчатися саме у ВНЗ зі специфічними умовами навчання?

1. сам вирішив навчатися тут;
2. батьки порадили;

3. сюди пішов навчатися мій кращий друг, і я – разом з ним;
4. вчитель у школі;
5. тут навчалися колись мої родичі або друзі;
6. коли я навчався у школі, до нас приходив представник ВНЗ та я вирішив(ла) обрати цей навчальний заклад;
7. свій варіант _____

3). Я навчаюся у ВНЗ зі специфічними умовами навчання тому що ...

1. хочу розширити свій кругозір та бути освіченою людиною;
2. хочу в майбутньому захищати свою Батьківщину;
3. без диплому не влаштуєшся на роботу;
4. не хочу бути гіршим від інших;
5. цікаво пізнавати нове;
6. нашій країні необхідні високоосвічені і всебічно розвинені фахівці;
7. примушують батьки, родичі;
8. хочу отримувати підвищену стипендію та матеріальне заохочення;
9. хочу надалі продовжити навчання в ад'юнктурі;
10. це мій обов'язок.

4). Чи задоволені Ви результатами навчання?

1. так;
2. скоріше так, ніж ні;
3. не знаю;
4. скоріше ні, ніж так;
5. ні.

5). Що заважає Вам досягнути кращих результатів та успіхів у навчанні?

1. лень;
2. робота;
3. небажання вчитися;
4. відсутність здоров'я;
5. рівень викладання викладачів;
6. відсутність літератури;
7. відсутність матеріального забезпечення;
8. не склалися стосунки у групі;
9. свій варіант _____

6) Для покращення Вашої навчальної діяльності Ви хочете, щоб:

1. викладач прислухався до Вашої думки;
2. викладач більш доступно викладав предмет;
3. викладач допомагав під час написання робіт;
4. викладач заохочував Вас словами;
5. Вам допомогли у підготовці до занять Ваші товариші;
6. запровадити комп'ютерне навчання;
7. Вас не відволікали, не заважали одногрупники;
8. проводити на кожному занятті опитування і ставити оцінки за кожную відповідь;
9. у бібліотеці була наявна відповідна література;

- 10. у Вас було краще здоров'я;
- 11. у Вас був кращий матеріальний рівень життя.

7). Що Ви цінуєте у викладачах?

- 1. коли гарно викладають матеріал;
- 2. якщо у викладача є почуття гумору та гарний настрій;
- 3. розуміння;
- 4. справедливість оцінок;
- 5. коли з викладачем можна домовитись;
- 6. свій варіант _____

8). Яка робота під час навчальної діяльності для Вас є найбільш цікавою?

- 1. розв'язання проблемних завдань, створення та аналіз проблемних ситуацій;
- 2. практичні, лабораторні заняття;
- 3. просто пасивне слухання матеріалу;
- 4. участь у дискусіях, диспутах, навчальних та інтелектуальних іграх;
- 5. коли складний матеріал пояснюють простими, життєвими прикладами;
- 6. робота з комп'ютерами, інформаційними технологіями;
- 7. коли Ви самі навчаєте своїх одногрупників;
- 8. участь у науково-дослідницькій роботі.

9). Як Вам краще сприймати новий навчальний матеріал?

- 1. якщо викладач тільки читає новий матеріал, тобто інформація сприймається Вами лише на слух;
- 2. якщо виучувану інформацію Ви сприймати завдяки зору (таблиці, схеми, малюнки);
- 3. якщо Ви маєте змогу ту інформацію, яку вивчаєте, одразу застосувати на практиці.

10). Як, на Вашу думку, які види пам'яті допомагають Вам краще запам'ятовувати навчальний матеріал?

- 1. образна;
- 2. словесна;
- 3. моторна;
- 4. емоційна;

11). Чи впливають на результат Вашої навчальної діяльності відносини у групі, де Ви навчаєтесь?

- 1. так; 2. не знаю; 3. ні.

12). Чи з усіма своїми одногрупниками Ви встигли налагодити товариські стосунки?

- 1. так; 2. частково; 3. ні.

13). Чи розвинене у Вас почуття відповідальності за власну успішність у навчанні?

- 1. так; 2. частково; 3. ні.

14). Що Ви очікуєте від роботи практичного психолога? Ваші побажання та пропозиції?

Дякуємо за співпрацю!

Результати

опитування курсантів групи _____

Куратор _____

Кількість курсантів, які брали участь в опитуванні: _____

№	Номер відповіді										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1											
2											
3											
4											
5											
6											
7											
8											
9											
10											
11											
12											
13											

ДОДАТОК Г

АНКЕТА

**на виявлення ставлення студентів до вживання
алкогольних напоїв і тютюну**

Інструкція:

Шановний студенте!

Дайте, будь ласка, відповіді на запитання, які стосуються проблеми тютюнопаління та вживання спиртних напоїв людиною.

Вам пропонується декілька запитань.

До кожного питання подано декілька варіантів відповідей. Уважно прочитайте і підкресліть те, що підходить Вам.

Анкета анонімна.

1). Чи доводилось тобі коли-небудь уживати алкогольні напої?

1. Так; 2. Ні ; 3. Інколи.

2). У якому віці ти вперше спробував алкогольні напої? _____

- 3). Які алкогольні напої ти любиєш вживати? _____**
- 4). Чи тягне тебе до алкоголю?**
1. Так; 2. Ні;
- 5). Як часто ти вживаєш алкогольні напої?**
1. Кожного дня; 3. Раз у місяць;
2. Раз у тиждень; 4. Свій варіант _____
- 6). Чи знаєш ти про шкідливий вплив алкоголю на організм і життєдіяльність людини?**
1. Так; 2. Ні ; 3. Дещо.
- 7). Від кого ти дізнався про шкідливий вплив алкоголю на організм і життєдіяльність людини?**
1. Батьків; 4. Друзів;
2. Старших братів чи сестер; 5. Психолога;
3. ЗМІ 6. Свій варіант _____
- 8). Яким чином тобі довелося спробувати перший алкогольний напій?**
1. Пригостили друзі;
2. Сам купив;
3. Налили батьки, родичі;
4. З однокласниками;
5. Свій варіант _____
- 9). Хто з твого оточення вживає алкогольні напої?**
1. Майже ніхто;
2. Друзі;
3. Всі;
4. Батьки, рідні;
5. Свій варіант _____
- 10). Як ставляться твої рідні до того, що ти вживаєш алкогольні напої?**
-
- 11). Твоє ставлення до куріння:**
1. ніколи не кутив (ла);
2. намагався кинути;
3. кинув (ла) (якщо так, то як давно);
4. курю;
5. курю час від часу
6. свій варіант _____
- 12). Як ти вважаєш, чому курять діти, підлітки?**
1. щоб здаватися дорослим і незалежним;
2. щоб підтримати компанію;
3. щоб не сміялися і не вважали слабким;
4. подобається реклама сигарет;
5. щоб одержати задоволення;
6. щоб бути таким, як усі;
7. це модно;
8. свій варіант _____

13). Скільки тобі було років, коли ти вперше спробував (ла) курити?

14). Як часто ти куриш?

1. одну-дві сигарети на тиждень;
2. одну-дві сигарети на день;
3. у середньому десять сигарет на день;
4. пачку сигарет на день;
5. інший варіант.

15). Чи приховуєш ти від оточення звичку курити?

1. так, від батьків, педагогів, друзів;
2. ні, не приховую.

16). Чи курять члени твоєї сім'ї?

1. так, курять, зокрема й у квартирі (будинку);
2. так, курять, але за межами квартири (будинку);
3. ні, не курять.

17). Що могло б спонукати тебе кинути курити? (Якщо ти кинув курити, відзнач, будь ласка, що допомогло тобі в цьому)

1. таке саме рішення друга (друзів);
2. смерть від раку легень когось із близьких;
3. переконливі докази батьків, членів родини;
4. переконливі докази вчителів, викладачів;
5. цікаві дотепні передачі по телебаченню й радіо;
6. цікава література;
7. приклад батьків;
8. у цьому немає необхідності;
9. інше _____

18). Чи достатньо, на твій погляд, цікавої та корисної інформації про куріння отримують діти і підлітки?

1. так, цілком;
2. хотілося б більше цікавої інформації (статей у молодіжних журналах, теле- і радіопередач, тематичних концертів тощо);
3. такої інформації дуже мало;
4. інше _____

Укажи, будь ласка, деякі відомості про себе:

твоя стать: - чоловіча; - жіноча.

скільки тобі років: _____

ДОДАТОК Д

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ОПИТУВАЛЬНИК

«Мікроклімат у казармі. Питання, які хвилюють курсантів, що проживають у казармі»

Використання цього опитувальника може дати інформацію щодо сформованості навичок самообслуговування, уміння пристосовуватися до нових умов проживання, особливостей взаємовідносин між членами у родині курсанта та ін.

Інструкція:

Шановний курсанте!

Дайте, будь ласка, відповіді на запитання, які стосуються особливостей Вашого життя у казармі.

Вам пропонуються питання. До кожного питання подано декілька варіантів відповідей. Уважно прочитайте і підкресліть те, що підходить Вам.

1). До вступу в інститут Ви жили разом:

1. з батьками;
2. з дідусем та бабусею;
3. з далекими родичами;
4. з друзями;
5. в дитячому будинку;
6. самі;
7. в прийомній родині;
8. свій варіант _____

2). До вступу в інститут хто займався хатнім господарством (прибиранням, готуванням їжі, пранням та ін.)?

1. я сам; 2. дід;
3. мати; 4. брат;
5. батько; 6. сестра;
7. бабуся 8. тітка, дядько.

3). До вступу в інститут чи доводилося Вам на тривалий час залишати рідних?

1. так, я від'їжджав; 3. ні
2. від'їжджав, але не на довго;

4). Чи задовольняють Вас умови проживання у казармі?

1. так; 2. частково; 3. ні.

5). Що Ви хотіли б змінити для покращення умов проживання у казармі? _____**6.) Чи налагодили Ви товариські відносини з курсантами, які мешкають разом із Вами у кімнаті?**

1. так; 2. частково; 3. ні.

7). Чи потребуєте Ви психологічної допомоги, або на яке питання Ви б хотіли отримати відповідь психолога?

1. так; 2. частково; 3. ні. 4. _____

8). Ваша стать: - чоловіча; - жіноча;**9). Ваш вік: _____**

Дякую за співпрацю!

Додаток Є

Студентам надано опитувальник з 92 твердженнями, що описують почуття, поведінку і реакції в певних ситуаціях. Твердження, що мають відношення до студента, відзначалися «+».

Текст опитувальника:

1. Зі мною ладнати дуже легко.
2. Я сплю більше, ніж більшість людей, яких я знаю.
3. У моєму житті завжди була людина, на яку мені хотілося бути схожим.
4. Якщо мене лікують, то я намагаюся дізнатися, яка мета кожного дії.
5. Якщо я чогось хочу, то не можу дочекатися моменту, коли моє бажання здійсниться.
6. Я легко червонію.
7. Одне з найбільших моїх достоїнств – це вміння володіти собою.
8. Іноді у мене з'являється наполегливе бажання пробити стінку кулаком.
9. Я легко виходжу із себе.
10. Якщо мене в натовпі хтось штовхне, то я готовий його вбити.
11. Я рідко запам'ятовую свої сни.
12. Мене дратують люди, які командують іншими.
13. Я часто буваю «не в своїй тарілці».
14. Я вважаю себе виключно справедливою людиною.
15. Чим більше я здобуваю речей, тим стаю щасливішим.
16. У своїх мріях я завжди в центрі уваги оточуючих.
17. Мене засмучує навіть думка про те, що мої домочадці можуть розгулювати вдома без одягу.
18. Мені кажуть, що я хвалько.
19. Якщо мене хтось відкидає, то у мене може виникнути думка про самогубство.
20. Майже всі мною захоплюються.
21. Буває так, що в гніві я що-небудь ламаю або б'ю.
22. Мене дуже дратують люди, які брешуть.
23. Я завжди звертаю увагу на кращу сторону життя.
24. Я докладаю багато старань і зусиль, щоб змінити свою зовнішність.
25. Іноді мені хочеться, щоб атомна бомба знищила світ.
26. Я людина, у якої немає забобонів.
27. Мені кажуть, що я буваю занадто імпульсивним.
28. Мене дратують люди, які манірничують перед іншими.
29. Дуже не люблю недоброзичливих людей.
30. Я завжди намагаюся нікого випадково не образити.
31. Я з тих, хто рідко плаче.
32. Мабуть, я багато палю.
33. Мені дуже важко розлучатися з тим, що мені належить.
34. Я погано пам'ятаю особи.
35. Я іноді займаюся онанізмом.
36. Я насилу запам'ятовую нові прізвища.
37. Якщо мені хтось заважає, то я його не ставлю до відома, а скаржуся на нього іншій людині.
38. Навіть якщо я знаю, що маю рацію, я готовий слухати думки інших

людей.

39. Люди мені ніколи не набридають.
40. Я можу з працею всидіти на місці навіть незначний час.
41. Я мало що можу згадати зі свого дитинства.
42. Я тривалий час не помічаю негативні риси людей.
43. Я вважаю, що не варто даремно злитися, а краще спокійно все обміркувати.
44. Інші вважають мене занадто довірливим.
45. Люди, які скандалом домагаються своїх цілей, викликають у мене неприємні відчуття.
46. Погане я намагаюся викинути з голови.
47. Я ніколи не втрачаю оптимізму.
48. Коли я йду та подорожую, я намагаюся все спланувати до дрібниць.
49. Іноді я знаю, що надмірно серджуся на іншого.
50. Коли справи йдуть не так, як мені потрібно, я стаю похмурим.
51. Коли я сперечаюся, то мені подобається вказувати іншим на помилки у його міркуваннях.
52. Я легко приймаю кинутий іншими виклик.
53. Мене виводять із рівноваги непристойні фільми.
54. Я засмучуюсь, коли на мене звертають увагу.
55. Інші вважають, що я – байдужа людина.
56. Я часто сумніваюся що-небудь вирішивши.
57. Якщо хтось засумнівається в моїх здібностях, то я з духу протиріччя буду показувати свої можливості.
58. Коли я веду машину, то в мене часто виникає бажання розбити інший автомобіль.
59. Багато людей виводять мене з себе своїм егоїзмом.
60. Коли я їду відпочивати, я часто беру з собою якусь роботу.
61. Від деяких харчових продуктів мене нудить.
62. Я гризу нігті.
63. Інші кажуть, що я уникаю - проблем.
64. Я люблю випити.
65. Непристойні жарти приводять мене в замішання.
66. Я іноді бачу сни з неприємними подіями і промовами.
67. Я не люблю кар'єристів.
68. Я часто говорю неправду.
69. Порнографія викликає у мене огиду.
70. Неприємності в моєму житті часто бувають через мій кепський характер.
71. Найбільше не люблю лицемірних, нещирих людей.
72. Коли я розчаровуюсь, то часто впадаю у відчай.
73. Новини про трагічні події не викликають у мене хвилювання.
74. Торкаючись до чогось липкого та слизького, я відчуваю огиду.
75. Коли у мене гарний настрій, то я можу вести себе як дитина.
76. Я думаю, що часто марно сперечаюся з людьми через дрібниці.

77. Покійники мене не «лякають».
78. Я не люблю тих, хто завжди намагається бути в центрі уваги.
79. Багато людей викликають у мене роздратування.
80. Митися не в своїй ванні для мене велике катування.
81. Я насилу вимовляю непристойні слова.
82. Я дратуюся, якщо не можна довіряти іншим.
83. Я хочу, щоб мене вважали сексуально привабливим.
84. У мене таке враження, що я ніколи не завершу розпочату справу.
85. Я завжди намагаюся добре одягатися, щоб виглядати більш привабливим.
86. Мої моральні принципи кращі, ніж у більшості моїх знайомих.
87. У суперечці я краще володію логікою, ніж мої співрозмовники.
88. Люди, позбавлені моралі, мене відштовхують.
89. Я приходжу у стан люті, якщо хтось мене зачепить.
90. Я часто закохуюся.
91. Інші вважають, що я занадто об'єктивний.
92. Я залишаюся спокійним, коли бачу закривавлену людину.

Додаток Ж

Донецький юридичний інститут МВС України Факультет підготовки фахівців для Національної поліції

Шановні

(П.І.Б. батьків)

Факультет Національної поліції інформує Вас про те, що
Ваш(а) _____

(син, донька)

(П.І.Б. курсанта)

здійснив(ла) порушення:

(підкреслити необхідне)

- встановленого розпорядку дня в інституті;
- запізнився або не з'явився на навчальні заняття;
- отримав незадовільні оцінки, не виконав модульні контролю протягом семестру або несвоєчасно складав екзаменаційну сесію;
- дотримання статутних вимог;
- заборони паління на території інституту;
- має негативну поведінку в межах та поза межами інституту;

(вказати інше)

За наслідками цього порушення

(П.І.Б. курсанта)

притягнутий до
відповідальності

(вказати вид)

(Наказ _____ від «__» _____ 20__ р.)

У разі потреби за додатковою інформацією Ви можете звернутися до керівництва факультету за адресою:

Тел.: 8 ()

Начальник факультету
Національної поліції

«_____» _____ 20__ р.

Додаток 3

Тренінг «Успішна соціально-психологічна адаптація курсантів, студентів першого курсу»

Заняття 1. «Згуртування курсантів (студентів) у курсантській (студентській) групі»

Учасники: курсанти (студенти) першого курсу ВНЗ.

Соціально-психологічна адаптація передбачає поєднання інформаційного матеріалу та тренувальних вправ («ігор») із наступним аналізом ситуацій, що виникають під час тренінгу.

Основною метою тренінгу є розвиток компетентності спілкування, створення соціально-педагогічних і психолого-педагогічних умов для розвитку особистості курсантів (студентів) в умовах ВНЗ зі специфічними умовами навчання, формування та актуалізація інтересу студентів до навчальної діяльності. Однак це не єдина мета, яка стоїть перед практикою соціально-психологічного тренінгу, її супроводжують не менш важливі дві інші цілі – розвиток активної соціальної позиції особистості й підвищення психологічної культури курсантів.

Задачі тренінгу:

- оптимізація процесу адаптації курсантів (студентів) першого курсу до умов навчання у ВНЗ зі специфічними умовами навчання, знайомство з групою;

- визначення статусно-рольової позиції в групі; створення позитивного емоційного мікроклімату;
- можливість прояву себе в групі й отримання зворотного зв'язку; набуття навичок спільної діяльності;
- розвиток емпатії та групової згуртованості; створення атмосфери довіри, координація взаємних дій у навчальній групі;
- розвиток взаємної довіри учасників, розвиток умінь розслаблятися і знімати напругу.

Тривалість тренінгового заняття – 1 год. 20 хв.

Новий навчальний рік для курсантів-першокурсників починається з процесу адаптації до ВНЗ зі специфічними умовами навчання – це означає пристосування до нових умов навчання, виховання і т.д. Для курсантів, що відірвалися від батьків і шкільних товаришів, це – складний процес, що полягає в пристосуванні до нових умов навчальної діяльності та спілкування (складаються стосунки з новим студентським колективом і новими викладачами).

Засоби, які використовуються: діагностичні методики, рольові ігри, ігри на взаємодію, робота в парах, психологічне просвітництво – по закінченню занять у кожного учасника виходить психологічний буклет, спостереження, аналіз документів.

Форма поточного та остаточного **контролю**. Як поточний контроль використовувалися усні відповіді учасників тренінгу (рефлексія) наприкінці заняття. Це надасть можливість учасникам усвідомити свої успіхи, зміни, намітити план застосування цих досягнень у подальшому.

В якості остаточного контролю – уміння активно взаємодіяти з однолітками, з оточуючими, з викладачами та батьками. Таким чином підлітки набувають активну соціальну позицію.

Матеріально-технічна оснащеність: ізольовані приміщення для проведення індивідуальних і групових розвиваючих робіт, канцелярські товари (аркуші ватману, ручки, олівці, фломастери, аркуші А-4, фарби, пензлики, кольоровий папір і кольоровий картон).

Очікувані результати: соціально-психологічна адаптація курсантів та студентів як результат успішної соціалізації особистості.

Заняття рекомендується проводити за наступною структурою.

Структура тренінгового заняття
«Згуртування курсантів (студентів) у студентській групі»

Етап тренінгу	Види вправ	Тривалість	Обладнання
1. Введення	Вступна інформація Мета і завдання заняття Правила групи (записати на ватмані спільно з учасниками тренінгу) Прояснення запитів учасників групи (що очікуємо від тренінгового заняття?)	5-7 хв.	Ватман, маркери Стікери та олівці
2. Розминка	Вправа «Сніжний ком»	3-5 хв.	Бейджики, фломастери
	Вправа «Довіра»	10 хв.	
3. Вправи на сприйняття себе через сприйняття іншими людьми («механізм зворотного зв'язку»)	Вправа «Інтерв'ю»	10 хв.	
	Вправа «Візитка»	10 хв.	
	Вправа «Я за тебе відповідаю» Вправа «А ще я ...»	12-15 хв.	
4. Вправи на спільну діяльність	«Малюнок удвох» «Факс»	3-5 хв.	Аркуші паперу, фарби, пензлик, склянка з водою

5. Заключна частина	«Образ групи»	10 хв.	Кольоровий папір, ножиці, клей, аркуш ватману
6. Рефлексія	(підведення підсумків роботи) Анкетування	7 хв.	

1. Вступна інформація.

Доброго дня, шановні курсанти! Я дуже рада зустрічі з Вами! Спілкування людей один з одним – надзвичайно складний і тонкий процес. Кожен із нас вчиться йому в ході всього свого життя, набуваючи досвіду, який часто будується на помилках і розчаруваннях. Чи можна навчитися ефективному спілкуванню, не використовуючи для цього тільки свій реальний досвід? Так, і зробити це можна за допомогою ігрових вправ. Гра – це модель життєвої ситуації, зокрема – спілкування, у процесі якого людина набуває певного досвіду. Крім того, роблячи помилки в штучній ситуації спілкування, людина не відчуває тієї відповідальності, яка в реальному житті неминуча.

Рекомендації. *Основне завдання нашої роботи* – перетворити групу в своєрідне об'ємне дзеркало, у якому кожен зміг би побачити себе під час найрізноманітніших проявів характеру, поведінки. Тому під час заняття всі говорять тільки про те, що хвилює їх саме зараз, і обговорюють те, що відбувається з ними в групі.

Далі слід розповісти про цілі та завдання тренінгу і пояснити кожному учаснику правила групи. У кожній групі можуть бути **свої правила**, але ті, які наведені нижче, можна вважати основними. (Вони обговорюються усіма членами групи і приймаються як основні правила взаємин або відхиляються, при цьому висуваються альтернативні правила).

- 1) *Спілкування за принципом «тут і тепер».* Багато людей прагнуть не говорити про те, що вони відчувають, що думають, оскільки бояться здатися смішними. Для них характерне прагнення заглибитися в область міркувань.
- 2) *Персоніфікація висловлювань.* Для більш відвертого спілкування під час занять ми відмовляємося від безособової мови, що допомагає приховати власну позицію і тим самим відійти від відповідальності за свої слова. Тому ми замінюємо висловлювання типу: «Більшість людей вважають, що ...» – на таке: «Я вважаю, що ...». Відмовляємося і від безадресних суджень про інших, замінюючи

фразу типу: «Багато людей мене не зрозуміли ...» – на конкретну репліку: «Оля і Соня не зрозуміли мене».

- 3) *Конфіденційність* усього, що відбувається в групі, ні в якому разі не розголошується. Ми впевнені в тому, що ніхто не розповість про переживання людини, якими вона поділилася. Ми довіряємо один одному і групі в цілому. Неприпустимість безпосередніх оцінок людини: під час обговорення того, що відбувається, ми оцінюємо не учасника, а тільки його дії і поведінку. Ми не використовуємо висловлювання типу: «Ти мені не подобаєшся», а говоримо: «Мені не подобається твоя манера спілкування».
- 4) *Більше контактів* і спілкування з різними людьми. У кожного з нас є певні симпатії, хтось нам подобається більше, з кимось більш приємно спілкуватися. Але під час заняття ми прагнемо підтримувати стосунки з усіма членами групи, і особливо з тими, кого найменше знаємо.
- 5) *Повага мовця*. Коли висловлюється хтось із товаришів, ми його уважно слухаємо, даючи можливість сказати те, що він хоче, допомагаємо йому, всім своїм поглядом показуючи, що ми слухаємо його, раді за нього, цікавимося його думкою, внутрішнім світом. Чи не перебиваємо, поки він не закінчить.
- 6) *Правило «Стоп»*. Під час роботи будь-який учасник групи може зупинити розмову, питання, звернене до нього, або будь-яку іншу дію, якщо вважатиме це психологічно небезпечним для свого внутрішнього світу. Людина відчуває в собі сили випробувати нові способи поведінки тільки тоді, коли вона вільна у виборі рішень.

2. Розминка.

Вправа «Снігова куля». Кожен учасник групи називає своє ім'я і особистісну якість, за яку його можна цінувати, любити, поважати і т.д. Перший учасник називає своє ім'я і якість, другий називає ім'я і якість першого, потім своє і т.д.

Таким чином, імена та якості наростають як снігова куля. Останній учасник називає всіх. Під час обговорення звернути увагу на те, що допомагало виконати вправу, у яких випадках виникало хвилювання, чи дивилися в очі тим, про кого говорили, як використовували прийоми для запам'ятовування. (5-7 хв.)

Вправа «Довіра». Час виконання 10-15 хвилин. «Я хочу запропонувати Вам гру, у якій Ваші очі будуть відпочивати, а вести вас будуть руки, вуха, інтуїція. Закрийте очі і почніть повільно ходити по кімнаті. Звикайте до нового способу орієнтування. У цій грі не можна розмовляти. (1 хв.)

Не відкриваючи очей, спробуйте знайти собі партнера. Візьміться за руки. Коли зробите це, станьте поруч.

А тепер відчуйте руки один одного. Якого розміру долоні у Вашого партнера, теплі вони чи холодні, м'які чи шорсткі, ніжні чи жорсткі? Спробуйте зробити щось на кшталт «тактильних фотографій» його рук, збережіть їх у пам'яті (2-3 хв.). Не відкриваючи очей, відпустіть руки партнера і пройдіться по кімнаті (1 хв.).

Спробуйте із закритими очима знову знайти руки тієї ж людини. Якщо Ви впевнені, що знайшли їх, станьте поруч і відкрийте очі. Поспостерігайте за іншими».

Обговорення:

- Як я себе відчував під час виконання вправи?
- Коли я відчував невпевненість?
- Коли я відчував себе впевнено?
- Як я сприймав руки різних людей?
- Яке значення для мене має дотик, якщо мова йде про питання довіри?
- Чи змінилося що-небудь у моєму ставленні до групи або до партнера?

3. Вправи на сприйняття себе через групу.

Вправа «Інтерв'ю». Виконується в парах. «У вас є 10 хвилин, протягом яких вам необхідно взяти один в одного інтерв'ю. Ви повинні якомога більше дізнатися про свого партнера: його життя, інтереси, цінності, важливі життєві події, щоб якомога точніше скласти уявлення про дану людину».

Вправа «Візитка» («Я за тебе відповідаю»). Для виконання вправи учасники сідають у коло. Кожен учасник розповідає про свого партнера протягом однієї хвилини, представляючи його групі. Після закінчення розповіді група ставить уточнюючі питання, допомагаючи зробити «візитку» найбільш інформативною.

Вправа «А ще я ...». «А зараз кожен із Вас може сказати, наскільки «візитка» співпадає з Вашим власним уявленням про себе, з чим Ви згодні, а що Вам не властиве. «Візитівку» можна доповнити, починаючи фразу словами: «А ще я ...».

Рекомендації ведучому. При виконанні даного циклу вправ необхідно підтримувати в групі позитивний емоційний фон, інтерес учасників один до одного.

4. Вправи на спільну діяльність.

Вправа «Малюнок удвох». Для виконання вправи Вам необхідно об'єднатися в пари. Намагайтесь обрати людину менш знайому Вам. Усі дії виконуються за інструкцією і мовчки, тобто розмовляти з партнером забороняється.

Інструкція. Візьміть на двох один аркуш паперу і один пензлик, яким будете малювати, тримаючись за нього вдвох. Ваше завдання: не домовляючись з партнером, намалювати сюжетний малюнок. Час виконання – 3 хвилини. Після закінчення роботи дайте назву своєму малюнку. Подякуйте партнеру за спільну діяльність. Покажіть свій малюнок групі. Подивіться, що намалювали інші. Чи є подібності у малюнках?

Обговорення:

- Які емоції й почуття Ви зараз відчуваєте?
- Що допомагало і що заважало Вам виконувати завдання?
- Як Ви розподіляли функції? Хто з Вас був лідером?
- Чи схожа Ваша поведінка зараз на те, що зазвичай відбувається з Вами в групі?
- Чи готові Ви брати на себе відповідальність за прийняте рішення?
- Які власні ідеї Вам вдалося реалізувати, і що не вийшло?

5. Заключна частина.

Вправа «Образ групи». Мені б хотілося, щоб зараз кожен із Вас висловився та образно зобразив своє власне бачення групи як єдиного цілого, придумавши будь-який образ, порівняння або символ (кольоровий папір, ножиці, клей, аркуш ватману).

Наприклад, можна сказати: «Вона схожа на клітку з левами, де прекрасні й могутні звірі, мало знайомі один з одним, втиснуті в маленький простір. Прути заважають їм рухатися, тіснота і тривога роблять їх агресивними, і, крім того, їх ще годують незвичною для них їжею». Іншу групу можна було б описати так: «Мерседес без мотора, який пасажири повинні приводити в рух, крутячи педалі. Зовні він чудовий, але йому не вистачає потужного двигуна, що дозволяє мчати вперед». Подумайте трохи про те, яка метафора підійшла б Вашій групі». Кожен учасник пропонує свою метафору, після чого група може обговорити наступні питання:

- Чи є у всіх цих образах щось спільне?
- Чи всі образи Вам сподобалися?
- Чому виникли ті чи інші образи?

6. Рефлексія.

Ця процедура завершує заняття. Необхідно вислухати кожного члена групи, дізнатися про його емоційний стан, дати можливість висловити своє ставлення до подій.

Обговорення може направлятися наступними питаннями:

- З якими почуттями Ви завершуєте заняття?
- Що було для Вас найефективнішим?

- Що на занятті Вам вдалося, а що не вийшло?
- Які питання або теми у Вас викликають найбільший інтерес?

Рефлексія у вигляді **анкетування**. «Вам потрібно закінчити пропозиції, які надані в анкеті, і тим самим висловити своє ставлення до подій. Будьте гранично відверті, так як ваша думка допоможе ведучому продумати наступне заняття, зробити його більш корисним для вас і для всієї групи в цілому».

Анкета «Відверто кажучи ...»

Моє ім'я _____

- Якщо оцінювати мій внутрішній стан за 10-бальною шкалою то:
самопочуття – ...
активність – ...
настрій – ...
- Під час заняття я зрозумів, що ...
- Найкориснішим для мене було ...
- Я не зміг бути більш відвертим, так як ...
- На занятті мені вдалося ...
- На занятті у мене не вийшло ...
- На наступному занятті я хотів би ...
- На місці ведучого я ...

Додаткові вправи

Вправа «Факс». Рекомендації ведучому. Для виконання вправи необхідно заготувати картонку з пропозицією «Ми найкраща група!», ручку і папір. Усі учасники стають в колону один за одним. Останній учасник отримує невідоме групі повідомлення («Ми найкраща група!»). Він передає повідомлення по одній букві або символу (малює пальцем на спині того, хто стоїть попереду). Кожен учасник передає отриману букву (символ) наступному, виводячи у нього на спині. Учасник, який стоїть першим, записує отримані літери. Має вийти пропозиція. Якщо хто-небудь із учасників не зрозумів букву, яку йому передали, то лясає себе по плечу, значить її треба повторити. Літери краще використовувати друковані.

Обговорення:

- Чи задоволені Ви результатом роботи?
- Що допомагало і що заважало виконати завдання ефективно?
- Що можна сказати про злагодженість роботи групи?
- Чи достатньо відповідально Ви виконували свої функції?

Вправа «Станьмо в лад» Учасникам пропонується хаотично переміщатися по приміщенню, а потім по команді ведучого встати в лад по

черзі за кожною з таких ознак: • зростом; • місцем в алфавіті першої літери імені; • днем і місцем народження.

Інструкція. Розмовляти або листуватися при цьому не можна, можна спілкуватися тільки за допомогою міміки або жестів. У варіантах 2, 3 учасники після закінчення побудови, у чергу, озвучують свої імена, дні народження, при цьому відбувається перевірка правильності виконання вправи.

Сенс вправи. Тренування вміння знаходити взаєморозуміння з колегами по команді в ускладнених умовах, при обмеженості доступних засобів спілкування. Демонстрація можливості адекватного обміну досить складною інформацією, без використання слів. Розвиток уваги і пам'яті.

Обговорення. Обмін враженнями, що виникли під час роботи.

- Як вирішувались завдання?
- Хто виявляв активність, а хто чекав, поки інші знайдуть йому місце?
- Якщо у когось з учасників виникли труднощі, то вони можуть також висловитися, з чим ці труднощі пов'язані, та як їх можна подолати?

Вправа «Пошук подібностей».

Інструкція. Група встає в коло. Ведучий бере в руки невеликий предмет, придатний для перекидання з рук в руки (м'ячик, невелика м'яка іграшка) і пояснює правила гри: «Той, у кого в руках знаходиться цей предмет, повинен якомога швидше перекинути його іншому учаснику, назвавши при цьому схожість із тим, кому кидає предмет». На першому етапі ознаки подібності можуть бути чисто зовнішні (наприклад, колір волосся), потім – спільність інтересів у якійсь області, збіг інтересів із якого-небудь питання і т.д.

Сенс вправи. Вправа ефективно працює на згуртування групи, так як учасники починають уважніше придивлятися один до одного і виявляють, що подібного між ними набагато більше, ніж вони думали раніше.

Дякуємо за участь!

СЛОВНИК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕРМІНІВ

Адаптація в психології особистості (лат. adaptatio пристосовувати) – пристосування особистості до існування в соціумі відповідно до його норм і вимог, а також згідно з потребами, прагненнями, мотивами та інтересами самої особистості. Психологічна адаптація здійснюється в процесі соціалізації особистості, у ході її індивідуального розвитку, соціального і професійного становлення.

Адаптація соціально-психологічна – процес набуття людьми певного соціально-психологічного статусу, оволодіння деякими соціально-психологічними рольовими функціями; людина прагне досягти гармонії між внутрішніми і зовнішніми умовами життєдіяльності.

Активність (лат. activus – активний) – одна з основних характеристик особистості, яка полягає у здатності бути імпульсом змін у стосунках із навколишнім світом (на відміну від реактивності, коли джерелом є зовнішній стимул). Вона виявляється в прагненні розширювати сферу своєї діяльності та поведінки, здатності нести в собі потенціал енергії, сили і творчості. Активна особистість неодмінно виступає як суб'єкт не лише своєї поведінки і діяльності, але й власного життя.

Бесіда – метод навчання, при якому за допомогою запитань, що спираються на досвід і знання студентів, викладач спонукає їх до повторення вже пройденого матеріалу або підводить до засвоєння нових знань.

Взаємини (стосунки) – суб'єктивні зв'язки і ставлення, що існують між людьми в соціальних групах через неперервний обмін особистісно-значущою інформацією. Взаємини завжди передбачають взаємність, наявність належного ставлення. Вони бувають діловими і приятельськими, офіційними й особистісними. Взаємини ґрунтуються на певних спонуках (інтерес до іншої людини, необхідність взаємодії та співробітництва, потреба в спілкуванні та ін.) і передбачають якусь поведінку (мовлення, дії, міміка, жести), емоції і почуття (задоволеність спілкуванням, симпатія чи антипатія, взаємний потяг, індивідуальний і груповий настрої), пізнання (сприйняття іншого, мислення, уявлення), волю (витримка при відсутності взаєморозуміння, володіння собою, коли є конфлікт, надання допомоги у важкій ситуації). На взаємини людей впливають їхня спрямованість, характер, темперамент, вік, освіта, професія та ін.

Взаємодія соціальна – процеси впливу різних суб'єктів один на одного, їхній взаємозв'язок, взаємозумовленість, взаємний обмін та ін. Розрізняють п'ять рівнів настанов на взаємодію: домінування, маніпуляція, суперництво, партнерство, співдружність.

Вищий навчальний заклад – суб'єкт освітньої діяльності, який забезпечує фундаментальну, наукову, професійну та практичну підготовку, здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їхніх покликань, інтересів і здібностей; удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення кваліфікації громадян.

Гармонійний розвиток особистості – цілісність особистості, яка характеризується рівновагою, рівномірним розвитком її інтелектуальної, емоційної, вольової та фізичної сфер.

Готовність до праці – потреба в праці, що конкретизується в здатності до певної професійної діяльності як результат професійного навчання і виховання; є підсумком не тільки професійного розвитку, але й соціальної зрілості особистості.

Готовність психологічна – суттєва передумова цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності. Г. п. допомагає людині успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, особистісні якості, зберігати самоконтроль і перебудувати свій спосіб дій із появою непередбачених перешкод.

Група соціальна – відносно стійка сукупність людей, об'єднаних спільністю інтересів (а також культурних цінностей і норм поведінки), які перебувають у більш-менш систематичній взаємодії.

Деградація особистості – поступова втрата особистістю позитивних якостей, що настає внаслідок деяких психічних розладів. Виражається в постійному зниженні активності і працездатності особистості, у звуженні кола її інтересів, підвищеній стомлюваності, дратівливості, розладах пам'яті, уваги.

Дезадаптація психологічна – відносно короткочасний ситуативний стан, що є наслідком дії нових, незвичайних подразників середовища, що змінилося і сигналізує про порушення рівноваги між психічною діяльністю і вимогами середовища, а також спонукає до переадаптації; досить стійкий, складний психічний стан, що виражається в неадекватному реагуванні й поведінці особистості, обумовлених функціонуванням психіки на межі її регуляторних і компенсуючих можливостей або в позаграничному режимі.

Дискомфортний стан – стан, який характеризується несприятливими суб'єктивними відчуттями людини, що викликаються впливом протягом визначеного часу фактів внутрішнього і зовнішнього середовища.

Діагностика соціально-психологічна – теорія і практика виявлення соціально-психологічних характеристик груп людей; використовується для оцінки розвитку конкретних колективів, виявлення структури міжособистісних відносин, для оцінки ефективності соціальних, економічних, виховних впливів. Результати Д. с. п. використовуються при профвідборі для деяких професій, що ставлять підвищені вимоги до якості спільної діяльності людей, удосконаленні виховного процесу, при складанні планів соціального розвитку і т. п.

Доброзичливість – позитивне емоційне ставлення людини до інших людей, груп або соціальних явищ, яке виявляється у внутрішній прихильності, привітності, схильності до спілкування, прояві уваги, готовності до співробітництва, надання допомоги.

Емоції (лат. *emoveo* – хвилюю, збуджую) – психічне відображення у формі безпосереднього переживання життєвого змісту явищ і ситуацій.

Емоційна напруженість – стан людини, що викликається конфліктними умовами, підвищеною ймовірністю виникнення аварійних ситуацій, несподіваним або довготривалим напруженням, і визначає тимчасове пониження стійкості психічних процесів і професійної працездатності.

Емоційно-вольова стійкість – здатність психіки людини зберігати високу функціональну активність і працездатність в умовах впливу стресорів, фрустраторів як у результаті адаптації до них, так і в результаті високого рівня розвитку емоційно-вольової саморегуляції.

Емоційно-вольова сфера – система психічно стійких властивостей людини, які характеризують зміст, якість і динаміку емоцій, почуттів і волю людини.

Емпатія (лат. *empathia* – співпереживання) – 1) емоційна чуйність, здатність людини до емоційного відгуку; співчуття, співпереживання спільної радості, розуміння внутрішнього стану інших людей; 2) пізнання людиною внутрішнього світу інших людей (емоційна проникливість, психологічне налаштування), яке здійснюється за межами раціонального компонента. Емпатія – один із найважливіших компонентів професійної придатності до низки професій (педагог, лікар, психолог).

Знання – результат пізнавальної діяльності індивіда; сукупність ідей людини, засвоєних нею понять, законів і принципів, а також зафіксованих особливостей явищ і предметів. Знання можуть бути емпіричними (недостатньо узагальненими) і теоретичними, що відображають об'єктивні закономірні зв'язки і відношення; наукові і життєві, усвідомлені і формально засвоєні; споглядально-пояснювальні і дієво-перетворювальні. Оволодіння системою знань, що відповідають майбутній спеціальності студентів – необхідна передумова досягнення успіху в професійній діяльності. Студенти повинні формувати високу готовність до ефективного засвоєння і використання своїх теоретичних знань і практичних умінь.

Згуртованість – ступінь міцності соціально-психологічних зв'язків у групі. З. свідчить, що група є певним цілим у межах даної організації або соціальної спільноти.

Колектив – група однодумців, об'єднаних суспільно значущою спільною діяльністю, у якій переважають товариські стосунки й моральні норми поведінки. Колектив характеризується єдністю ціннісних орієнтацій, наявністю органів самоврядування, традицій та ін.

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення осіб і груп, їхніх ідей, протилежних поглядів, інтересів, потреб, оцінок, прагнень, рівня домагань тощо. В основі конфлікту можуть лежати реальні або ілюзорні, усвідомлені або неусвідомлені протиріччя, спроба вирішення яких відбувається на фоні гострих емоційних станів. Прийоми психологічного тиску на опонентів, стиль, стратегія і тактика протиборства відображають індивідуальні характеристики учасників конфлікту. Способи запобігання і

розв'язання конфліктів ґрунтуються, насамперед, на здійсненні психологічного впливу на опонентів, щоб змінити їхні ставлення, настанови.

Конформізм (лат. *conformis* – подібний, відповідний) – неусвідомлене узгодження позицій, коригування їхніх індивідуальних варіацій відповідно до групових настанов; властивість особистості «бути як інші», потрапляти в сувору залежність від групи, вияв якої визначається іноді довільним наслідуванням, а іноді – скромністю.

Клімат соціально-психологічний – 1) сукупність соціально-психологічних умов, які склались у колективі і сприяють або перешкоджають спільній продуктивній діяльності та різносторонньому розвитку особистості в групі (колективі); 2) психологічний настрій у групі людей або колективі.

Лідер (лат. *leader* – ведучий, керівник) – член групи, який спонтанно висувається на роль неофіційного керівника в умовах певної специфічної та досить значущої ситуації, щоб забезпечити організацію гуртової діяльності людей для найшвидшого і найуспішнішого досягнення спільної мети.

Соціальна компетентність – наявність у людини когнітивних, емоційних і моторних засобів соціальної поведінки.